

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

SH.Q.SHOYQULOV

WEB-SAYTLAR YARATISHDA

Joomla! CMS dan foydalanish

**Qarshi
«Qarshi davlat universiteti» nashriyoti
2018**

O'quv-uslubiy qo'llanmada Internetda joylashtiriladigan veb-saytlarni yaratishda Joomla! CMS dan foydalanish, uning afzalliklari, xavfsizlik vositalarini nazorat qilish, Web-sayt, Web-sahifa, xosting va domen bilan bog'liq tushunchalar, Web-sahifalarda ranglar mutanosibligini ta'minlash, Web-serverni tashkil etish, ommaviy Web-serverlarni o'rnatish va foydalanish usullari, ma'lumotlarni boshqarish tizimlari yordamida interfaol Web-saytlar qurishni avtomatlashtirish, Joomla MBT dan foydalanish, skript tillari, PHP va MySQL yordamida Web-sayt qurish hamda Internetda uchraydigan qiziqarli ma'lumotlar bayon etilgan.

Qo'llanma barcha Web-sayt yaratishga qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar: **Z. Qurbonov**, Qarshi davlat universiteti

amaliy matematika va informatika kafedrasida katta o'qituvchisi

F. Ishqobilov, Qarshi Muhandislik iqtisodiyot
instituti o'qituvchisi

Ushbu o'quv-uslubiy qo'llanma Qarshi Davlat universiteti

Ilmiy kengashining 2018 yil __ yanvardagi

__ qarori asosida nashrga tavsiya etilgan

© Qarshi davlat universiteti 2018 yil

Mundarija

Kirish

I bob. Web- sahifalar va ularni yaratish vositalari

I.1 Интернет tarmog‘i haqida boshlang‘ich ma‘lumotlar

I.2 PHP: gipermatn protsessori

I.3 MySQL MBBT

I.4 Mazmuni boshqarish tizimlari (MBT)

II bob. Interfaol web- sahifalarni yaratish texnologiyalari

II.1 Web- serverlar

II.2. Mijoz / server tizimlarini qurish prinsiplari

III bob. Mazmuni boshqarish tizimlari yordamida web- sahifalar yaratish

III.1 «Joomla!» MBTni o‘rnatish

III.2 «Joomla!» MBTni sozlash

III.3 «Joomla!» MBT da «Qarshi DU rasmiy veb- sayti» misolida axborot strukturasi yaratish

III.4 «Joomla!» MBTga xizmat kor‘satish

III.5 MBTni himoylash metodlarini tahlili

III.6 MBTlarning qiyosiy tahlili

KIRISH

Internet - bu yagona standart asosida faoliyat ko'rsatuvchi jahon global kompyuter tarmogidir. Uning nomi «tarmoklararo» degan ma'noni anglatadi. U mahalliy (lokal) kompyuter tarmoqlarni birlashtiruvchi informatsion tizim bo'lib, o'zining alohida axborot maydoniga ega bo'lgan virtual to'plamdan tashkil topadi.

Internet, unga ulangan tarmokda kiruvchi barcha kompyuterlarning o'zaro ma'lumotlar almashish imkoniyatini yaratib beradi. O'zining kompyuteri orqali internetning xap bir mijozi boshqa shahar yoki mamlakatga axborot uzatishi mumkin. Masalan, Vashingtondagi Kongress kutubxonasi katalogini ko'rib chiqishi, Nyu-Yorkdagi Metropoliten muzeyining oxirgi ko'rgazmasiga qo'yilgan suratlar bilan tanishishi, xalqaro anjumanlarda ishtirok etishi, bank muomalalarini amalga oshirishi va xatto boshkd mamlakatlarda istiqomat kiluvchi tarmok mijozlari bilan shaxmat o'ynashi mumkin.

Internet XX asrning eng buyuk kashfiyotlaridan biri xisoblanadi. Ushbu kashfiyot tufayli butun jahon bo'ylab yoyilib ketgan yuz millionlab kompyuterlarni yagona informatsion muhitga biriktirish imkoniyati tugildi.

Foydalanuvchi nuqtai nazaridan taxlil kiladigan bo'lsak, internet birinchi navbatda tarmok mijozlariga o'zaro ma'lumotlar almashish, virtual muloqot kilish imkonini yaratib beruvchi "informatsion magistral" vazifasini o'taydi, ikkinchidan esa unda mavjud bo'lgan ma'lumotlar bazasi majmuasi dunyo bilimlar omborini tashkil etadi. Bundan tashkari internet bugungi kunda dunyo bozorini o'rganishda, marketing ishlarini tashkil etishda zamonaviy biznesning eng muxim vositalaridan biriga aylanib bormoqda. Internet o'z-o'zini shakllantiruvchi va boshqaruvchi murakkab tizim bo'lib, asosan uchta tarkibiy qismdan tashkil topgandir:

- *Texnik*
- *Programmaviy*
- *Informatsion*

Internetning texnik tarkibiy qismi har xil turdagi va tipdagi kompyuterlar, aloqa kanallari (telefon, sputnik, shisha tolali va boshka turdagi tarmoq kanallari), hamda tarmoq texnik vositalari majmuidan tashkil topgandir. Internetning ushbu texnik vositalarining barchasi doimiy va vaqtinchalik asosda faoliyat ko'rsatishi mumkin. Ulardan ixtiyoriy birining vaqtinchalik ishdan chiqishi Internet tarmog'ining umumiy faoliyatiga aslo ta'sir etmaydi.

Internetning programmaviy ta'minoti (tarkibiy qismi) tarmoqqa ulangan xilma-xil kompyuterlar va tarmoq vositalarini yagona standart asosida (yagona tilda) muloqot qilish, ma'lumotlarni ixtiyoriy aloqa kanali yordamida uzatish darajasida qayta ishlash, axborotlarni qidirib topish va saqlash, hamda tarmokda informatsion xavfsizlikni ta'minlash kabi muhim vazifalarni amalga oshiruvchi programmalar majmuidan iboratdir.

Internetning informatsion tarkibiy qismi Internet tarmog'ida mavjud bo'lgan turli elektron hujjat, grafik rasm, audio yozuv, video tasvir va hokazo ko'rinishdagi axborotlar majmuasidan tashkil topgandir. Ushbu tarkibiy qismning muhim biri, u butun tarmoq bo'ylab taqsimlanishi mumkin. Masalan, shaxsiy kompyuteringizda o'qiyotgan elektron darsligingizning matni bir manbadan, rasmlari va tovushi ikkinchi manbadan, videotasvir va izohlari esa uchinchi manbadan yig'ilishi mumkin. Shunday qilib, tarmoqdagi elektron hujjatni o'zaro moslashuvchan "giper-bog'lanishlar" orqali bir necha manbalar majmuasi ko'rinishida tashkil etish mumkin ekan. Natijada millionlab o'zaro borlangan elektron hujjatlar majmuasidan tashkil topgan *informatsion muhit xosil bo'ladi*.

IP va URL adreslar tushunchasi

Bir qarashda internetning texnik tarkibiy qismi bilan informatsion tarkibi o'zaro o'xshashdek tuyuladi. Chunki ikkala holda ham biz "birni ko'plikka" usulda tashkil etilgan ob'ektlar bog'likligiga duch kelamiz. Aslida bunday emas. Texnik nuqtai nazardan internetda mavjud bo'lgan ixtiyoriy kompyuter ko'plab (millionlab) kompyuterlar bilan bog'langan bo'ladi. Bunday bog'lanish "tarmok"(Net) deb ataladi. Informatsion nuqtai nazardan internetda e'lon

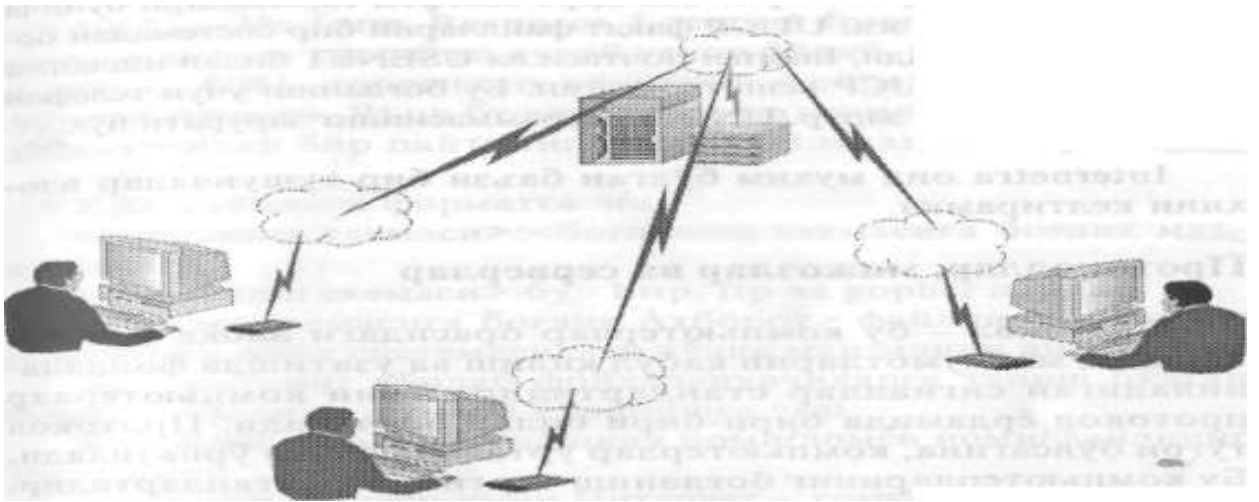
qilingan har bir elektron hujjat, tarmoqdagi bir nechta hujjatlar bilan o'zaro bog'lanishda bo'lishi mumkin. Bu holdagi informatsion bogliqlik "to'r" (Web) nomini olgan.

Shunday qilib, "Tarmoq"(Net) - haqida so'z yuritilganda o'zaro borlangan kompyuterlar majmuasi tushunilsa, "to'r" (Web) - haqida so'z yuritilganda esa yagona informatsion muhitni tashkil etuvchi elektron xujjatlar majmuasi tushuniladi.

Amaliyotda internetning real, fizik boglanishlar orqali tashkil topgan tarmog'idagi kompyuterlar bilan virtual informatsion fazoni tashkil etuvchi elektron hujjatlari har xil adreslar yordamida ifodalaniladi. Internet tarkibiga kirgan har bir kompyuter to'rt qismdan tashkil topgan o'z adresiga ega, masalan: 142.26.137.07. Ushbu manzil *IP (Internet Protocol)* - manzil deb ataladi. Internetga doimiy ulangan kompyuterlar o'zgarmas IP-adresga ega bo'ladi. Agar kompyuter foydalanuvchisi internetga faqat vaqtinchalik ishlash uchun ulanadigan bo'lsa, u holda ushbu kompyuter vaqtinchalik IP-adresga ega bo'ladi. Bunday IP-manzil *dinamik IP-manzil* deb ataladi.

Tarmokda mavjud bo'lgan ixtiyoriy kompyuter IR-adresini bilgan holda, unga har xil ko'rinishdagi so'rovlar bilan murojaat qilishi mumkin bo'ladi. Bu so'rovlar o'sha kompyuterda saklanayotgan elektron hujjatlar, ma'lumotlar bazasi, yoki bo'lmasa undagi biror bir programmani ishlatishga, o'sha kompyuter tarkibiga kirgan texnik resurslar imkoniyatidan foydalanishga oid bo'lishi mumkin va hokazo.

Internet informatsion muhitini tashkil etuvchi elektron xujjatlarning har biri kompyuterlarning IR-adreslaridan boshqa o'zlarining takrorlanmas, unikal adreslariga ega. Bu adres *URL (Uniform Resource Locator)* - adres deb ataladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi hukumatiining pacmiy axborotlari, Oliy majlis qarorlari haqida ma'lumot beruvchi elektron sahifa adresi www.gov.uz.

PHP dasturlash muhiti

Php –vebserverda HTML-sahifalarini ma'lumotlar bazasi bilan birgalikda hosil qilish uchun yaratilgan dasturlash tili. Hozirgi vaqtda xosting provayderlarning asosiy qismi tomonidan quvvatlanadi. LAMP-veb-saytlarni yaratish uchun standart to'plam (Linux,Apache,MySQL,PHP) tarkibiga kiradi.

PHP nomi "PHP: Hypertext Preprocessor" so'zlarining qisqartmasidan iborat. Ilgari "Personal home page tools" so'zlarining qisqartmasi hisoblanar edi. Dastlab PHP veb-sahifalarni yaratishda yengillik yaratish uchun Perl ga qo'shimcha sifatida yaratilgan.

Tarmoqda dasturlash sohasida PHP-eng ommalashgan skret tillardan biri hisoblanadi. PHP o'zining oddiyligi bajarilish tezligi, boy funksionalligi, dastur kodini PHP litsenziyasi asosida tarqatishga ko'ra ISP, Perl tillari bilan bir qatorda ommaviy hisoblanadi. PHP yadrosining mavjudligi va kengaytirish uchun ulanadigan modullar: ma'lumotlar bazasi socket dinamik grafika, kriptografik kutubxonalar PDF formatli hujjatlar bilan ishlash uchun mo'ljallangan qo'shimchalari bilan boshqalaridan farq qiladi. Shuningdek, har bir foydalanuvchi o'z kengaytmasini yaratib unga ulay olishi mumkin. Yuzdan ortiq kengaytirishlari mavjud bo'lib, standart to'plamga yaxshi sinovdan o'tgan bir necha o'ntasigina kiritilgan xolos. PHP interpretatori veb-serverga bu server uchun maxsus yozilgan modul orqali yoki SGI dastur ko'rinishida ulanadi. Bundan tashqari, PHP – Unix, GNU/Linux, Mikrosoft Windows, MacOSX va Amiga OS operatsion sistemalarida administrativ masalalarini yechish uchun qo'llaniladi, Biroq, bu sohada u ommaviy hisoblanmaydi. Chunki bu sohada Perl, Python, VB Script dasturlari juda ham ommalashgan,

Hozirgi vaqtda 20 mln dan ortiq veb saytlar, ya'ni internetdagi domellarning 1/5 qismi PHP ishlaydi.

1994 yil Daniyalik dasturchi Pasmus Lerdorf (Rasmus Lerdorf) HTML hujjatlarini shablonlarini qayta ishlovchi, saytga tashrif

buyuruvchilarning sonini Internet sahifasiga chiqarishga imkon beradigan skriptlar to'plamini Perl/CGI ga yozadi.Lerdorf bu skriptlar to'plamini Personal Home Page (shaxsiy uy sahifasi) deb ataydi. Shundan so'ng .bunday skriptlar yozish uchun Perl skriptlar interpretatorining imkoniyatlari yetmay qoldi.va Lerdorf c tilida yangi shablonlar interpretatori PHP/FI (Personal home Page/forms Interpreter)-"SHUS(shakllar yaratuvchisi) dasturini yozdi.PHP/FI hozirgi PHP ning bazaviy imkoniyatlari :perl uslubida o'zgaruvchilarni e'lon qilish ,shakllarni avtomatik qayta ishlash va HTML- matnga joylashtirish va boshqa ko'plab imkoniyatlarga ega bo'lgan yangi tilo'zining ajdodlaridan sodda chekli sintaksisi bilan farq qiladi.1997 yilda C tilida yozilgan PHP/FI 2.0 chiqarildi. Undan dunyodagi internet domenlarining 1 foizi foydalandi. PHP 3.0 versiyasining ko'rinishi hozir biz ishlayotgan PHP versiyasi ko'rinishini oldi.1997 yilda ikki Isroillik dasturchi Endi Gutmans (Andi Gutmans) va Ziv Suraski (Ziv Suraski)-isroil texnologiyalar instituti dasturchilari PHP dasturini boshidan qayta tuzib chiqishdi.ularPHP/FI ni merosxo'ri deb atashdi.PHP 3.0 ning kuchli tarafdorlaridan biri yadroni kengaytirish imkoniyati mavjudligidir.Kengaytirish imkoniyatlarining mavjudligiPHP ga ko'plab chetki dasturchilarni jalb qildi. Bu dasturchilar o'zlarining modullarini yarata boshlashdi. Bu esa PHP ga katta miqdordagi Mb protokollar,ko'plab APIlar bilan ishlash imkonini berdi. Mana shu narsa PHP ning muvaffaqiyatiga sababchi bo'ldi. Shu bilan bir qatorda yangi ob'ektga yo'naltirilgan dasturlashni quvvatlovchi to'liq sintaksisning yaratilishu ham katta ahamiyat kasb etdi. Absolyut yangi dasturlash tili yangi nomga ega bo'ldi,ya'ni oddiygina PHP deb ataldi.1998 yilga kelib 10000 dan ortiq foydalanuvchi PHP dan foydalana boshladi. 100000 dan ortiq veb-sayt bu tildan foydalanib tuzildi. Internet veb-serverlarining 10% iga o'rnatildi.PHP 3.0 rasmiy ravishda 1998 yil iyunida chiqarildi.1998 yil oxiriga kelib endi va Ziv PHP yadrosini qayta ishlashni boshladi. Bunga sabab murakkab dasturlarning samaradorligini oshirishdan va PHP boshlang'ich kodini modulliligini oshirishdan iborat edi. Kengaytirishlar PHP 3.0 ga MB bilan ishlash va katta miqdordagi turli API va protokollarni

quvvatlar edi. Biroq ,PHP 3.0 modullarini sifatli quvvatlay olmas edi va ilovalar samarasiz ishlar edi. Zend Engine deb nomlangan yangi modul qo'yilgan masalalarni osonlik bilan hal eta oladi va 1999 yil o'rtalariga kelib ommaviy foydalanishga chiqarildi. Bu nom zend technologies asoschilari Ziv va Endi nomlaridan kelib chiqqan. Bu dasturga asoslangan PHP 4.0 2000 yil mayida chiqarildi. Samaradorlikni oshirish maqsadida PHP 4.0 sessiyalarni quvvatlash ,chiqarishni buferlashtirish ,foydalanuvchi tomonidan kiritilayotgan axborotni qayta ishlashni xavfsiz usullari va bir nechta yangi til konstruksiyalariga ega edi. PHP 4.0 uchun yangilashlar 2007 yil oxiriga ishlab chiqildi.PHP 4.0 2007 yil 9 avgustdan boshlab foydalanshda chiqarildi.PHP 5.0 2004 yil 13 uyulidan ishlab chiqildi. Bu versiyaga zend yadrosi yangilandi va shu sababli intern samaradorligi keskin oshirdi.XML tilini quvvatlash imkoniyati paydo bo'ldi. Tava da qo'llaniladigan modelga o'xshatilgan holda ob'ektga yo'naltirilgan dasturlash to'liq qayta ishlab chiqildi. Xususan ,destructor ,ochiq ,yopiq va himoyalangan a'zolar va metodlar ,tugallangan a'zolar va metodlar va interfeyslar va ob'ektlarni klonlashtirish kiritildi. Biroq yangiliklar tilning oldingi versiyalari kodi bilan moslikni ta'minlash maqsadida qilingan edi.hozirgi vaqtda PHP6 dev versiyasi bo'lishiga qaramasdan 5.xx versiyalari ishonarli va ko'p ishlatiladigan hisoblanadi. PHP 6 ustuda 2006-yil oktoyabrdan boshlab ishlabmoqda. Unda ko'plab yangiliklar, masalan, yadrdan doimiy POSIX ifodalarini va uzun superglobal massivlarni chiqarib tashlandi`, .php.ini konfiguratsion faylidan safe_mode,php_magic_quotes va register_globals direktvalari o'chirildi. Unicod ni quvvatlash vositasi qo'shildi. Bu versiyani GNU/Linux/BSD uchun dastur kodini va MS Windows uchun kompilyatsiyalangan versiyasini PHP Snapshots rasmiy saytidan topish mumkin.

PHP o'zgaruvchilarni e'lon qilishda tipini ko'rsatmasdan ham ishlash imkonini beruvchi dinamik tiplashtirishga ega dasturlash dasturlash tili

hisoblanadi. Skalyar tiplarni almashtirish qo'shimcha ishlarni amalga oshirishdan ham bajarish mumkin bo'ladi.

Massivlar sonli va satrli kalitlar bilan ishlay oladi. Massivlar istalgan tipdagi jumladan, boshqa massivlardan ham tashkil topishi mumkin. PHP keng miqyosda ob'ektlar bilan ishlashga yo'naltirilgan imkoniyatlarini quvvatlaydi. PHP ga sinflar class kalit so'zi bilan boshlanadi. Sinfning metodlari va maydonlar umumiy foydalanish uchun (public), himoyalangan (protected) va yashirin (private) bo'lishi mumkin. PHP vorislikni va interfeyslarni quvvatlaydi. Yakuniy, mavhum metod va sinflarni e'lon qilish mumkin. Sinflarda to'plam vorisligi quvvatlanmaydi, biroq sinf bir necha interfeysni hosil qilish mumkin.

Tilning oldingi versiyalarida yaratilgan kod keyinroq chiqarilgan versiyasida eski versiyadagi konstruktlar, metodikalar, funksiyalar ishlatilmaydi. Natijada bir necha yil oldin yaratilgan yangi versiyada ishlamaydi. Shuning uchun unga o'zgartirish kiritiladi.

MySQL MBBT

MySQL dasturiy ta'minoti juda tez ishlaydigan ko'p oqimli, ko'p foydali ishonchli ma'lumotlar bazasi SQL serveri hisoblanadi. MySQL server ko'p ish bajarishga mo'ljallangan hamda ommaviy tarqatiladigan dasturiy ta'minotga qo'shish uchun mo'ljallangan.

MySQL qo'sh litsenziyaga ega. Ya'ni foydalanuvchi MySQL dasturiy ta'minotini ommaviy GNU General Public License (GPL) litsenziyali bepul yoki MySQL AB standart tijoriy litsenziyali ko'rinishlaridan biridan foydalanish mumkin.

MySQL kichik va o'rtacha dasturlarda foydalaniladi. LAMP tarkibiga kiradi. Odatda, MySQL local va uzoqlashgan mijozlar murojat qiladigan server sifatida qo'llaniladi. Biroq, distributiv tarkibiga ichki server kutubxonasi kiradi va u MySQLni avtonom dasturiga ulash imkonini beradi.

MySQL MBBT ning moslashuvchanligi quyidagi katta miqdordagi jadval turlari mavjudligi bilan ta'minlanadi. Foydalanuvchilar to'liq matnli qidiruvni amalga oshirishga imkon beradigan MyISAM turidagi jadvallar, alohida yozuvlar sathidagi tranzaksiyaga imkon beradigan InnoDB jadvallarini tanlashi mumkin.

Ochiq arxitektura va GDL –litsenziyasiga egaligi MySQL ma'lumotlar bazasida doimiy ravishda yangi turdagi jadvallar paydo bo'ladi. 2008 26 fevralda Sun Microsystems kompaniyasi MySQL AB ni \$ 1 mlrd ga sotib oldi.

MySQL msq kompaniyaning xususiy dasturlariga:ISAM-quyi sathdagi qism dasturlardan foydalangan jadvallar uchun qo'llash natijasida paydo bo'ldi. Natijada yangi SQL interfeys ishlab chiqilib mSQLdan API-interfeys meros qoldi." MySQL" nomi sistema yaratuvchilardan biri Maykl monti Videnius ning My ismli qizchasi ismidan olingan. MySQL ko'p miqdordagi platformalar uchun yaratilgan: AIX, BSDI, FreeBSD, HP-UX, GNU/Linux, MacDSX,

NetBSD, OpenBSD, OS/r, Warp, CGI IRIX, Solaris, Sun OS, SCD Open Server 2003 va Win Visto, Open VMS uchun MySQL porti mavjud. MySQL AB kompaniyasi erkin ko'chirib olish uchun MBBT ning dasturiy kodi bilan birgalikda biror bir DC da ishlatishga mo'ljallangan optimal vakompilyasiya qilingan ko'rinishini ham rasmiy saytdan ko'chirib olish imkoni bo'ladi.

MySQL C, C++, Java, Perl, PHP, Ruby, SmallTalk, Tcl tillari uchun API, NET platformasidan tillar uchun kutubxonalarga ega, hamda MyODBC uchun ODBC-drayveri vositasida ODBC bilan ishlash imkonini beradi.

MySQL 5.0 da MySQL ni tijoriy MBBT bilan bir qatorga qo'yish imkonini beradigan funkcionalligi sezilarli ravishda kengaytiriladi.

MySQL ning bu versiyasi amalda to'liq SQL standarti bilan ishlash imkonini beradi. MySQL 5.0 da quyidagi yangiliklar paydo bo'ladi: saqlanuvchi protsedura va funksiyalar; xatolarni qayta ishlovchisi ; kursorlar: triggerlar; ko'rinishlar; axborot sxemalari (sistema lug'ati) .

Mazmuni boshqarish tizimlari

So'ngi yillarda mazmuni boshqarish tizimlari (MBT) (inglizcha content Management System –CMS deb atash qabul qilingan) keng ommalashdi . Bunga o'xshash tizimlar yordamida tajribada foydalanuvchi zarur bo'lganda veb-loyiha asosini osonlik bilan yarata oladi, veb-integrator esa katta hajmdagi veb-loyihani qisqa muddatlarda yaratish imkoniga ega bo'ladi. Modul bilan ishlashga mo'ljallanganlik uning funkcionalligini oshiradi. Mazmuni boshqarish tizimlari qo'llanmagan vaqtlarda yangi veb-loyihani yaratishda yo har bir sahifa HTML da yozuv chiqilar edi yoki dasturlash va grafik ko'rinish bilan birgalikda amalga oshiriladi. Bunday jarayon ko'p vaqt talab etar edi, biroq katta chekli miqdordagi funksiyalar tomonidan qiyinchilik bilan amalga oshiriladi.

Zamonaviy MBTlari doimiy dasturlash zaruratini yo'qotadi. Oldindan tayyorlab qo'yilgan va sinovdan o'tgan minglab shablonlar (qolib) lardan birni

tanlash etarli bo‘ladi. Barcha qoliblar yagona standart asosida qurilganligi sababli tizimga ulashlar birlashtirish ko‘p vaqt olmaydi.

MBT larni yutuqlarini baholash uchun ilgari MBT lari paydo bo‘lgunga qadar veb – resurslar qanday uskunaviy vositalar yordamida yaratilganligini yetarli bo‘ladi.

Veb dasturlash asosining 1990-yillaridan boshlandi. Bu davr veb – texnologiyalar taraqqiyotiga nisbatan past darajada bo‘lganligi, dinamik veb loyihalar faqat dasturchilar tomonidan yaratilganligi bilan xarakterlanadi.

Veb – saahifalarda dinamika CGE texnologiyasi yordamida va boshqa murakkab texnologiyalar qo‘llanilganligi sababli, o‘zining xususiy loyihagini yaratayotgan oddiy foydalanuvchi saytni faqat statik ko‘rinishida tuzilishda yarata olar edi va 1990-yillarning o‘rtalaridan paydo bo‘la boshlagan WYSIWYGI muharrirlarida yaratilar edi. Sahifalar yaratilgandan so‘ng ishoratlar bilan bilan birlashtirilar edi va serverda joylashtirilar edi. Ma’lumotlarni yangilab borish va loyihani ishga layoqatli ekanligini tekshirib turish muallif tomonidan amalga oshirilar edi. Masalan, sahifadagi ishoratni o‘zgartirish uchun muallif bu sahifani topib, unga o‘zgartirishlar kiritib yana serverga qaytadan joylashtirar edi. Agar yangi sahifa qo‘shishga zarurat tug‘ilganda butun lohiga mantiqiy va fizik o‘zgartirishlar kiritish masalasi ko‘ndalang turar edi. Sahifalar soni ortishi bilan ularni boshqarish qiyinlashib borar edi. Dinamik sahifalarni o‘zgartirish va kengaytirish bundan ham qiyin edi.

O‘sha davrda barcha bu kabi jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlari mavjud emas edi, aniqrog‘i qulay va oson tizimlar yo‘q edi, va ochiq va tijoriy tizimlar o‘rtasida tanlash mavjud emas edi, mavjud kamdan kam tijoriy tizimlarni ham ko‘pchilik borligini bilmas edi. Biroq bu holat unchalik uzoq davom etmadi va statik html – sahifalarida CGI dasturlashga qo‘shimcha sifatida tez moslashuvchan ASP (1996), ColdFusion (1995-yil iyun), keyinroq PHP

(1997-yil ikkinchi versiyasi) texnologiyalari paydo bo'ldi. Yangi texnologiyalar html – sahifa teglari va murakkab bo'lmagan kodlarni birgalikda joylashtirish imkonini berish bilan birga passiv html – sahifalarni aktiv sahifalarga aylantirar edi. Sahifalarning faolligi esa foydalanuvchilar bilan interfaol aloqadorlikni osonlik bilan tashkil etish imkoniyatini berar edi. Chunki, foydalanuvchi bir sahifaga har safar murojat qilganda yangi ma'lumot olish imkoniga ega bo'lar edi. Shuning bilan birga aniq bir amallarni avtomatlashtirish uchun mos, fayllarni serverga yuklash yoki yangi sohalarni yaratish jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini beruvchi faol sahifalar yaratilmoqda. Bunday foydalanilgan sahifalar sekinlik bilan yordamchi to'plam(paketlarga) to'planib borildi. Bunday to'plamlar bir turdagi masalalarda qo'llanildi, biroq imkoniyatlari har doim ham etarli bo'lmaydi va ko'pgina mijozlar xususiy loyihalariga indivuidal boshqaruv tuzilmalarga buyurtma berishni ma'qul ko'rishdi. Bunday buyurtma tizimlar dastlab xarakterda bo'lgan ,tizim funkcionalligini kengaytirish yoki o'zgartirishga to'g'ri kelganda buyurtmachi dasturchilarga qayta murojat qilishga to'g'ri kelgan .Tezda dasturchilarning o'zlari ham universal tizimlarni yaratishga kirishgan. Shunday qilib ,birinchi – universal tijoriy boshqaruv tizimlari paydo bo'ldi.

Barcha tillarda gaplashuvchi foydalanuvchilar uchun CMS qisqartmasi qabul qilindi. Keyinroq ochiq boshqaruv tizimlari paydo bo'ldi. Bu tizimlarning keyingi evolyutsiyasi sohani shunday darajaga olib keldiki, "MBT"so'z birikmasi unchalik dolzarb bo'lmay qoldi, zamonaviy tizimlarning funkcionalligo sezilarli kengaydi, endi bu tizimlar, mavzular , modullar bilan ishlay oladi va shu bilan birga boshqa elementlarni boshqara oladi. Zamonaviy tizimlarni veb-loyihalarni boshqarish tizimlari (n sinfli) deb atash mumkin.

Hozirgi vaqtda boshqaruv tizimlari nafaqat foydalanuvchi uchun qobiq-menejir, balki veb-dasturchi uchun kuchli vosita hisoblanadi. Bunday tizimlar sabab veb –loyihalarni boshidan boshlab ishlab chiqishga zarurat qolmaydi-tayyorgarlikka ega foydalanuvchi yoki integrator tezlik bilan sarf-harajatlarsiz

professional darajadagi kerakli natijaga erishish uchun mavjud tizimni tanlash , oʻtinish va sozlash etarli boʻladi.

Hozirda mavjud veb-saytlarning qandaydir miqdordagi qismi boshqaruv elementlarisiz yaratilgan. Bular “quruq”saytlar deb ataladi. Mijozlarning koʻp qismi bunday tizimlarning mavjudligini bilishmaydi,dastur tuzuvchilar esa uni joriy qilishga koʻp oshiqmayapti. Agar veb-loyiha buyutmachi loyihani toʻgʻrilashi yoki oʻzgartirishga zarurat tugʻilsa u gipermatn va dastur kodi bilan murakkab amallarni bajarishi yoki loyiha dasturchisiga murojaatqilib,boshqaruv elementi boʻlishiga qaramasdan oʻzi bajara olmagan muammoni qoʻshimcha haq toʻlash evaziga bajartiradi.’

Shu sabablarga koʻra hozirgi vaqtda veb-loyihalarning koʻpchilik qismi boshqaruv tizimlarisiz yaratilgan boʻlib ,yaqin vaqtlar ichida bunday tizimlarga oʻtkazilishi kutilmoqda.

Endi boshqaruv elementlari qaytarzda turli foydalanuvchilarga taqdim etilishini qarab chiqamiz. Boshqaruv tizimlari foydalanuvchilarga u bilan aloqadorlikda boʻlgan har bir foydalanuvchini kiritish mumkin. Misol uchun foydalanuvchilar quyidagilar boʻlishi mumkin.:

-yaratilayotganlar yaratilgan veb-loyihaning boʻlajak va hozirgi tashrif-buyuruvchilari(mehmonlar,roʻyhatdan oʻtgan va oʻtmagan foydalanuvchilar;)

-mazmun menejerlari ,moderatorlar,muharrirlar ,adminstratorlar;

-dasturchilar va jamlovchilar (CMS foydalanuvchilari)

Tashrif buyuruvchilar –bu foydalanuvchilarning eng koʻp va eng ahamiyatli guruhidir. Ularsiz ixtiyoriy loyiha taraqqiy etmas edi,shuning uchun ham ular eʼtiborini qaratish uchun kurash olib borilmoqda. Tashrif buyuruvchi hech qachon texnik tafsilotlarga tegishmaydi-unga yaratilgan loyihaning qanday boshqaruv tizimda yaratilganligining umuman ahamiyati yoʻq,uning uchun axborot va unga ega boʻlish usuli muhim sanaladi. Tashrif buyuruvchi

boshqaruv tizimini loyihaning ishonchli a'zolari ko'ra oladigan ko'rinishda ko'ra olishmaydi,uning uchun butun tizim-bu matetiallarga ega sahifalar,harakatlantirish element,teskari aloqa formalari,ko'rsatmalar va boshqalardan iborat. Tashrif buyuruvchi –tipik iste'molchi bo'lib ,loyihadagi qiziqarli ma'lumotlar qanchalik osonlik bilan tezroq olishning iloji bo'lsa ,u boshqa muqobil loyihalar haqida kamroq o'ylaydi. Shuning uchun qulay va yaxshi sozlangan loyiha yaratishning o'zi etarli bo'lmaydi,shuningdek uning mazmuni –qiziqarli ,dolzarb bo'lishi zarur. Shunday qilib ko'plab tashrif buyuruvchilarni jalb qilish mumkin.

Mundarija menejerlari,moderatorlar,muharirlar ,adminstratorlar- qo'shimcha huquqlar berilgan ishonchli shaxslar . bu darajadagi foydalanuvchilarga boshqaruv tizimi kengaytirilgan ko'rinishda taqdim etadi. Tizim interfeysiga qo'shimcha boshqaruv elementlari yoki butun boshqaruv bo'limlari qo'shiladi. Bu bo'limlarda adminstratorlar tez va osonlik bilan emas, yangi foydalanuvchini qo'lga oladi, moderator esa tashrif buyuruvchi tomonidan qoldirilgan xabarlarga tuzatishlar kiritish va administrator ruxsat etgan boshqa amallarni bajarishi mumkin.

Fan sohasini yaxshiroq tushinish uchun sinflashga o'xshash metodika yaratilgan. Sinflash-umumiy to'plamdan biror kriteriyaga ko'ra bo'laklarga bo'lishdir, yani umumiy belgilarga ko'ra guruhlarga bo'lishdir. Sinflash boshqaruv tizimi sohasida ham tizimlar o'rtasida aniq cheklovlarni qo'yish uchun talab qiladi.

Bu bosqichda sinflashning ikkita ochiq turi qaraladi:

-“ochiqlik darajasi” ga ko'ra;

-“tizimni yaratuvchisi” ga ko'ra.

a) “ochiqlik darajasi” ga ko'ra sinflash

Ko'pgina foydalanuvchilar OpenOffice, Firefox, Linix va boshqa ko'pgina nafaqat bepul tarqatiladigan, balki dastur kodi ochiqchasiga tarqatilliyotgan dastur va tizimlarni ishlatib ko'rish mumkin. Dastur kodining ochiq tarqatilishi esa har bir foydalanuvchi bu dasturda o'zgartirishlar kiritish olishi va o'zgargan holda tarqata olishini bildiradi. Biroq ochiq loyihalar-nafaqat dasturiy yechim va hamma litsenziyalarga ega bo'lish huquqini beradi, balki o'zaro yordam berish prinsiplariga asoslangan ijtimoiy hodisa hamda g'oyaviy qiziqishlariga ko'ra o'zining qatnashchilarini birlashtiradi.

Bunday ochiq mahsulotlar qanday o'ziga xos imkoniyatlar yaratadi? Ko'proq ochiq oydin yutuq va imkoniyatlari quyidagilar:

1. Ochiq mahsulotlarning bosh yutug'i ularni har doim olish mumkinligidir-ochiq mahsulotni nafaqat erkin olish, balki tezlik bilan yangilash mumkin. Bu mahsulotlarda topilgan xatoliklar tijoriy dasturlardagi kabi navbatdagi versiyasida to'g'rtlanmaydi. Ochiq mahsulotlar tanlash va amallar ixtiyoriyligini taqdim etadi. Shuningdek mavjud yechim buyurtmachi talablarini qanoatlantirmagan holatlarda minimal harakatlar evaziga bir yechimdan ikkinchisiga o'tishni taqdim etadi.

2. Ochiq mahsulotlar begona kodlarni kiritish orqali, shuningdek, o'zaro quvvatlash evaziga o'zi raqobatchilariga nisbatan tez taraqqiy etmoqda. Yangi g'oyalar va jamoatchilikning quvvatlab turishi evaziga ochiq mahsulotlar nafaqat tijoriy dasturlar bilan raqobatlasha oladi, balki bozorda yetakchi o'rinni egallaydi. Shunisi e'tiborliki, hozirgi vaqtda tijoriy dastur ishlab chiqarishning ma'lum bir qismi o'z mahsulotlari tarkibiga ochiq yechimlarni joriy qilishmoqda.

3. Oddiy foydalanuvchilardan tartib dastur tuzuvchigacha ixtiyoriy foydalanuvchi ochiq loyiha qatnashchisi bo'la oladi. Chunki xalqaro ochiq loyihalarga har doim tarjimonlar, tekshiruv o'tkazuvchilar va boshqa mutaxassislar kerak bo'ladi.

4. Dastur tuzuvchilar tashkilot, ochiq yechimni asos sifatida tanlash orqali begona korporativ “qora quti” ostida qurish zaruratidan xalos bo‘ladi. Shuningdek, ochiq mahsulotlardan yangi va qiziqarli g‘oyalarni o‘zlashtirish ta’qiqlanmaydi, balki rag‘batlantiradi. Ochiq loyihalar va mahsulotlar doimo standartlarga yo‘naltiriladi.

5. Ixtiyoriy o‘z sohasining mutaxasisi ochiq dasturlarning dastur kodlarini olish orqali mahsulotlarni tahlil qilishi uning ishonchliligini xavfsizligini mosligi va boshqalarga o‘z xulosalarini kirita oladi.

6. Ochiq mahsulotni o‘z talablarimizga ko‘ra qaytadan ko‘rib chiqishimiz mumkin. Bu esa maksimal natijaga erishish imkonini beradi.”ochiqlik darajasi” ga ko‘ra butun mahsulotlar ikki turga bo‘linar ekan. Birinchi gruppaga ochiq mahsulotlar, ikkinchi gruppaga –qolgan barcha dasturlar kirar ekan.

Tizim ishlab chiqaruvchilarga ko‘ra sinflash .

Tizim ishlab chiqarishi muallif hamda dastur ishlashini nazorat qilib turuvchi hisoblanadi. Ishlab chiqarish sifatida o‘zining g‘oyaviy liderlariga ega ochiq hamjamiyat hamda mutahassislarni o‘zida jamlagan tijoriy tashkilotlar kiradi. Qulaylik uchun 1-gruppaga hamjamiyat loyihalarini, 2-gruppaga tashkilotlar loyihalarini kiritamiz. Kimning mahsulotlari yaxshiroq ekanligini aniqlash uchun yangi CMSlarning paydo bo‘lishi senariysini qarab chiqamiz.

1-gruppa boshqaruv tizimlaridan boshlaymiz. Jahonda ko‘plab erkin professional (yuqori malakali dasturchilar, dizaynerlar va boshqalar) mavjud. Ular mustaqil ravishda buyurtmalar qidirib topadi va vositalarchisiz ishlashadi. Ular o‘z amaliyotida turli yechimlarini qo‘llashga to‘g‘ri keladi. Vaqt o‘tishi bilan ular mavjud yechimlar bir qator kamchiliklarga (cheklangan funkcionallik, yopiqlik va boshqalar) ega ekanlini tushuniladi yoki yangi texnologiyalar muhitida nолоyiq ekanligini bilgandan so‘ng undan yangi va ko‘p imkoniyatga ega yechimlarni qurishga imkon beradi. o‘ylangan fikrni amalga oshigandan so‘ng, undanda istiqbolliroq “yechim” dunyoga keladi shundan so‘ng

muallif barcha qilingan ishlarni ommabop qilishga intiladi va bu natijada loyiha ochiladi. Bu narsa yaqin vaqtlar ichida loyihaning davom ettiruvchilari paydo bo'lishiga olib keladi-hamjamiyat tashkilot bo'ladi. Hamjamiyatning kuchli quvvatlovi hisobiga bundan keyigi "yechim" rivojlanib boradi. Natijada bir necha yildan so'ng paydo bo'lgan to'liq tayyor bir tekis ishlovchi dasturiy "yechim" tijoriy mahsulotlarni siqib chiqara boshlaydi, yangi loyihaning o'zi esa hamjamiyat mulkiga aylanadi.

2-gruppaga kiruvchi tijoriy sinfi veb studiyalar va yirik jamlovchilar tomonidan yaratiladi.

Ta'kidlash kerakki veb studiyalar turli tipda bo'ladi. Ikki-uch kishidan iborat jamoa ham, katta tashkilotlar ham veb studiyani tashkil qilishi mumkin. Tijoriy CMS lar 1999-2003 yillar oralig'ida paydo bo'lgan. Shu vaqtlardan bo'shlab dastlabki yillarda xususan boshqaruv tizimlarini yaratish veb studiyalar paydo bo'ldi. Mazmuni boshqarish tizimi yaratish va quvvatlash sxemasi 1.4.1-rasmda tasvirlangan.

Zamonaviy CMS tizim qo'shimcha dasturlashtirishga murojat qilmasdan: sahifa mazmunini tahrirlash, grafikni qo'shish o'chirish; yangi sahifalarni qo'shish; sayt strukturasi va boshqa turli meta ma'lumotlarni o'zgartirish; ro'yxatdan o'tkazish formalarini sozlash; so'rovlar, ovoz berishlari, forumlarini boshqarish; tashrif buyuruvchilar statistikasini chiqarish; foydalanuvchilar o'rtasida saytni boshqarish huquqlarini taqsimlash imkoniyatini berishi zarur.

"Joomla!" asosiy hususiyatlaridan biri sayt tayyorlashda cheksiz ommaviy imkoniyatlar va moslashuvchanlikda nisbatan boshqaruvning soddaligi hisoblanadi.vv

"Joomla!"ning boshqaruv paneli 1.4.2-rasmda tasvirlangan.

Joomla! MBT keng tarqalgan Mambo CMS uning bir tarmog'i hisoblanadi.

Veb-serverlar

Veb-server-mijozlarning HTTP-so'rovlarini qabul qiluvchi server. Odatda mijozlar sifatida veb-brauzerlar qo'llaniladi va ularga HTTP-javoblar bilan birgalikda HTML-sahifalar,tasvirlar,fayllar,media-oqimlar yoki boshqa ma'lumotlar uzatiladi. Veb-serverlar veb-saytning asosini tashkil qiladi.

Veb-server deb yuqorida qayd etilgan amallarni ta'minlovchi dasturiy ta'minotni ham bu dasturiy ta'minot ishlayotgan kompyuter ham tushuniladi. Mijozlar veb-serverga yagona resurs ko'rsatuvchisi-URI-adres bo'yicha kerakli veb-sahifaga yoki serverda joylashgan boshqa resursga kirish huquqini oladi.

Yagona resurslar ko'rsatuvchisi (inglizcha.URL-Uniform Resource locator)-bu veb-resursning yagona lokatori (joylashuvini aniqlovchisi)dir.URL 1990 yil Tim Bernes-li tomonidan Svetsariyaning Jenera shahridagi yadro tadqiqotlari bo'yicha Evropa kengashi tashkilotida yaratilgan.URL internetda fundamental yangilik bo'lib qoldi. Dastlab URL internetdagi resurslar (qo'shimcha fayllar)ni joylashuvini belgilash uchun mo'ljallangan.

Hozir URL internetda qariyb barcha resurslarini belgilash uchun qo'llaniladi.URL standarti RFC 1738 hujjatida qayd etilgan. Hozir URL terminini URI terminiga joy bo'shatib bermoqda. Semantic o'rgumchak to'ringining ko'plab yangi texnologiyalari URI standarticha asoslanadi. Hozir URIning taraqqiy etishida asosiy rol jahon o'rgimchak to'ri konsorsiumiga tegishli.

Interknet olamida hozirgi vaqtda 390 milliondan ortiq veb-serverlar faoliyat yuritmoqda. Ular ichida Apache kompaniyasining Apache Http –serveri va MSning IIS keng ommalashgan. Veb – serverlarning o'sish grafigi 1.5.1-rasmda tasvirlangan .

Apache HTTP-serverining paydo bo'lishi internet tarmog'ining taraqqiyotining stumillashtirib turishi asosiy vosita hisoblanadi. Apache Netspage communications (hozirgi vaqtda SUN JAVA system veb server)

firmasining veb serveriga muqobil bepul birinchi veb server hisoblanadi. Dastur ko'plab platformalar: Unix, FreeBSD, Linux, Solaris, Novell Netware, MacOSX, MS windows va boshqalarda ishlaydi. Apache ochiq dastur kodi bilan bepul tarqatiladigan dasturiy ta'minot bo'lib, jahonning turli burchaklaridagi dastur tuzuvchilarning dasturni yaxshilash jarayonida qatnashishini va qo'shimcha ustkurma ishlab chiqaruvchilar va ular yordamida aniq bir maqsad uchun mo'ljallangan maxsus funksiyani bajarish imkonini beradi.

Loyiha mualliflari loyiha nomini tasodifan o'ylab topilmaganligini ta'kidlashadi. Buning ikkita sababi bor edi. Birinchi sababi shuki, Amerikaning mahalliy aholisi Apache Hindu qabilasiga hurmat yuzasidan berilgan bo'lib, bu qabila vakillarining chidamliligi va jangovar san'ati butun dunyoga mashhur. Ikkinchi sababi shuki, dastlab loyiha NCSA httpa mavjud veb –serveriga ko'p sonli seriali “natr” (yamoq)lar sifatida ishlab chiqilgan .

Dasturning birinchi versiyasi 1994 yilda Robert Makkul tomonidan chiqarilgan. U chiqarilgandan so'ng , keyinchlik mashhur bo'lib ketgan Apache Group komandasi tashkil qiladi. Ikkinchi versiyasi birinchisidan sezilarli farq qilardi. U 2002 yilda chiqarilgan. Modulli tuzilishga egaligi, dasturchilar uchun yangi API, IPv6 ni quvvatlashi va no Unix (masalan, windows) platformalarni quvvatlash yaxshilanganligini sababi internet tarmog'idagi eng ko'p ishlatiladigan httpd – serverga aylandi. Hozirgi vaqtda 2008 yil 19 yanvarda chiqarilgan 2.2.8 versiyasi so'ngi versiyasi hisoblanadi.

Apache veb-serveri yadrosi modulli strukturaga ega bo'lib ,dasturiy tuzuvchiga liyiha maqsadini aniqlagangan so'ng ,o'zi ishlatish uchun rejalashtirgan dastur vositalarini ishlatish bilan bir qatorda boshqarish o'chirib qo'yish mumkin. Yadroning bunday arxitekturasi dasturiy mahsulotni yanada havfsiz tez bajarilishi ta'minlaydi. Veb-server interpretatorlarning turli modullarini quvvatlaydi.masalan: perl,puthon,php,tcl va boshqalar. Bundan tashqari veb dasturchi xavfsizlik va kriptografiya modullaridan foydalanish mumkin. Apache ga aytenfikansiansiyani quvvatlash sozlangan ,SSL shifrlash

protokoli ishlangan ,proksi-modul va hisobot yaratuvchi modul mavjud. Bundan tashqari veb-serverning imkoniyatlariga og'ir siqish tashqi moduli keladi.

Qulay konfiguratsiya administratorga bir vaqtning o'zida bir necha tugunlarga xizmat ko'rsatish uchun bir nechta veb-esrverdan foydalanish imkoniyati administratorga qulaylik tug'diradi. Hozirgi vaqtda Apache ishlab chiqaruvchilar uchun mo'ljallangan turli yechimlar to'plamiga kiradi. Mas,NovellNetWare da /BM WebSpher kabi odatdagi veb-server hisoblanadi. Server xususiy yechimlarni tashkil etish uchun Oracle va Borland dan foydalaniladi. Apache ni yana turli murakkablikdagi boshqa masalalarni hal etish uchun ham qo'llaniladi. Masalan ,fayllar almashishida . foydalanuvchi o'zining shaxsiy kompyuterida dasturning nushasini o'rnatadi. Hujjatlarni aniq bir papkaga joylashtirish orqali veb-server tomonidan yaratilgan sahifaga kirgan barcha foydalanuvchiga ochiq ko'rinadigan qiladi.

1996 yil aprelida Apache jahon tarmog'idagi eng ommaviy HTTP-serveri bo'ldi.biroq 2006 noyabrga kelib Apache dasturiy ta'minotida ishlovchi veb-serverlar kamayib ketdi,barcha veb-serverlarning qariyb yarmi MS Internet Inform Service ga o'tib ketdi.2008 yil mayigacha bo'lgan ma'lumotlarni tahlil qilib Apache veb-serverida ishlovchi tugunlar barcha tugunlarning 52% ini tashkil qilganligini ko'rish mumkin.

MS Internet Information Server ommaviyligiga ko'ra ikkinchi hisiblanadi. NetCraft kompaniyasi tomonidan to'plangan ma'lumotlarga asoslansak IIS veb-serveri jami tugunlarning 35% iga xizmat qiladi.

IIS 7.0 versiyasining chiqarilishi 2001 yil Windows NT 4.0 tarkibida chiqarilgan 1-versiyasining 10 yilligiga to'g'ri keldi.4 yildan so'ng IIS5.0 internetda eng keng tarqalgan server bo'ldi,biroq bir necha oy o'tishi bilan birga mashhur cherv viruslari-CodeRed va Nimdanning qurboniga aylandi.Windows Server 2003 tarkibidagi 6-versiyasi barcha urinishlar xavfsizlikni ishonchlilikni va samaradorlikni oshirishga qaratilgan jiddiy qayta ishlangan versiyasi

hisoblanadi. Shundan boshlab IIS 6.0 o'zini yuqori darajada himoyalagan veb-serverlar ekanligini yuqori ishonchlilik xavfsizlikni ta'minlovchi ekanligini ko'rsatib kelmoqda. U ishlab chiqarishdan buyon uzoqlashgan rejimda foydalanish mumkin bo'lmagan xavfsizlik bo'yicha xatolikni to'g'rilovchi bittayangilash chiqarildi.

IIS 7.0 II6 asosiy kodidan tezlik, ishonchlilik va xavfsizlikni meros qilib olib uni yuqori darajada kengayadigan va boshqaradigan veb-server platformasiga aylantirishi, zamonaviy veb-dasturlarni etarlicha quvvat bilan bajaruvchi vositaga aylantirishi lozim edi. Natijada IIS ning eng katta miqdordagi arxitektura yangiliklarini jamlagan istiqbolli MS versiyasi yaratildi.

IIS ning asosida to'liq modulli versiyasi yotib, o'zida kompakt versiyaga birlashtirilgan, dastur topologiyasida keraklicha optimallashtirilgan 40 dan ortiq komponentalarini jamlagan. Bu komponentalar yangi kengayuvchanlik qatlamida yaratilgan bo'lib, dastur tuzuvchilarga serverning istalgan funksiyasini mashina kodida yoki MS.NerFrameWork yordamida kengaytirish imkonini beradi.

IIS 7.0 bajarish, boshqaruv va ishchi komponentalari kengaytirishni taklif qilish bilan birga konkrehtimollarga mos ravishda kompleks yechimlarni yaratishni yengillashtiradi. IIS 7.0 ning xizmatlarni boshqaruvchisi 1.5.2-rasmda tasvirlangan.

IIS platformasida IIS 6. ga nisbatan serverni boshqarish va foydalanish bilan bog'liq ko'plab muammolarni hal etadi. U tugunlarni boshqarishda huquqlarni to'liq ta'minlovchi va yakunda veb-dasturlarni xcopy dan foydalanib yechishni reallashtiradigan prinsipial jihanda yangi sozlash tizimiga ega.

Boshqaruv va diagnostik komponentalaridan iborat yangi API interfeyslari yoyish, adminstrasiyalash va serverning nosozliklarini bartaraf etish protseduralarini oldingilaridan sodda va qulay ko'rinishga olib keldi.

IIS veb-serveri ,veb-dasturlar yaratishning bir nech xil turli texnologiyalarni quvvatlaydi.

-ASP.Net Windows tizimlari uchun bugungi kunda veb-dasturlar va veb-xizmatlar yaratishning asosiy vositasi hisoblanadi.ASP.Net ni quvvatlash IIS 6.0 dan kiritilgan. Undan oldingi versiyalari uchun alohida NetFrameWork ni ko‘chirib olib o‘rnatiladi.

-ASP-senariy asosida dinamik veb-sahifalar yaratishning eskirgan texnologiyasi.IIS 3.0 dan boshlab veb-server tarkibiga kirutilgan.

-CGI-dinamik veb-sahifalar yaratishning standart texnologiyasi.

ISAPI-Windows tizimlari uchun IIS ning barcha komponentalarida to‘liq foydalanish imkonini beruvchi kuchli texnologiya.

CGI vaISAPI yordamida IIS veb-serverga veb-dasturlarni quvvatlovchi vositalar ,masalan ,PHPva Perl ulanishi mumkin.

IIS 7.0 dagi qiziqarli va istiqbolli yangiliklardan biri IIS Media pack hisoblanadi. Ikkita qo‘shimcha bepul modul veb-serverni zamonaviy media-eshittirish asbobiga aylanishga imkon berdi.MS ning yangi texnologiyalari media ma’lumotlar raqamli oqimini optimallashtirishga va savodli boshqarishga imkon beradi. Server quyidagi formatli ma’lumotlarni eshittirishga imkon beradi: ASF,AVI,FLV,MLV,MOV,MP3,MP4,FM,RHVM,WMA,WMV.

Yana bir yangilik Silverlight,Silverlight2, Silverlight3 yangi texnologiyalarini quvvatlash moslanganligidir. Bu yangi texnologiya internetda ma’lumotlarni turli platformalarda ishga tushirish imkonini beradi. U to‘yingan ,bizual o‘ziga tortadigan ,turli brauzerlarda ,qurulmalarda ,operatsion sistemalarda ishlaydigan veb-sahifalar yaratish imkonini beradi.

II.2. Mijoz-server tizimlarini qurish prinsiplari

Mijoz-server tizimlarini dastirlash uchun ikki xil yondoshuv mavjud:

-2 bo'g'imli arxitektura asosida qurish;

-3 bo'g'imli arxitektura asosida qurish;

2 bo'g'imli arxitektura mijoz va server qismidan iborat bo'ladi. Qoidaga binoan server qismi MB serveri ko'rinishida bo'lib, unda umumiy ma'lumotlar joylashadi. Mijoz qismi esa MB serveri bilan bog'lanadigan, unga so'rovlar yuboradigan va javoblar oladigan dasturlardan iborat. Bunday tizimlar local tarmoqlarda, ya'ni mijoz qismini o'rnatish qiyinchilik tug'dirmaydigan tarmoqqa qo'llaniladi. Shuningdek bunday arxitekturaga ega tizimlar xavfsizroq sanaladi, chunki ma'lumotlarni uzatishda boshqalarga noma'lum bo'lgan xos protokollardan foydalaniladi.

Katta auditoriyaga mo'ljallangan axborot tizimlarini yaratishda 2.bo'g'imli arxitekturani qo'llashda muammo tug'iladi. Birinchidan, foydalanuvchiga mijoz qismi bo'lishi shart, ikkinchidan-tajribasiz foydalanuvchi mijoz qismini foydalanish uchun sozlay olmaydi. Shuning uchun so'ngi yillarda 3 bo'g'imli arxitektura asosida ishlaydigan dasturlar yaratilmoqda.

3 bo'g'imli arxitektura ham 2 qismdan iborat: mijoz va server qismlari. Biroq, bu arxitekturaning server qismi dasturlar serveri va ma'lumotlar bazasi serverlaridan iborat bo'ladi. Mijoz vazifasini veb-brauzer bajaradi. Bunday tizim foydalanuvchi uchun juda oddiy hisoblanadi. Foydalanuvchi dastur serveri manzilini bilishi va kom brauzer bo'lishi kifoya. Barcha ma'lumotlar grafika (jpg, gif, flash), CSS va JavaScript qo'llanilgan html-belgilash ko'rinishida taqdim etiladi. Mijoz serverga so'rovlarni uzatish CGI-interfeys vositalar yordamida amalgam oshiriladi. Dasturlar serveri MB serveri bilan konkret axborot tizimi qanday vositalar asosida qurilganligini e'tiborga olgan holda boshqa interfeysdan foydalanib muloqot qiladi. Bu arxitekturaning

kamchililiga ma'lumot almashinuvida hammaga ma'lum protokollardan foydalanish kiradi. Buzg'unchilar mijoz so'rovlarini o'rganish, tekshirish orqali tizimni buza olishi mumkin. 3 bo'g'imli arxitektura 1.5.3-rasmda tasvirlangan.rasm.

Mijoz-server dasturlarini quyidagilarni hisobga olish lozim:

-yaratilayotgan axborot tizimi qanday foydalanuvchilarga mo'ljallangan;

-xavfsizlikka qanday talab qo'yiladi.

Agar axborot tizimi ko'pchilik uchun mo'ljallangan bo'lsa 3 bo'g'imli arxitekturadan foydalanish lozim.

Agar axborot tizimi tashkilot ichida qo'llanilsa, unga chekli sondagi foydalanuvchilar ro'xsat olsa ,maksimal himoyalangan va xavfsiz tizim yaratish talab etilsa 2 bo'g'imli arxitekturadan foydalanish maqsadga muvofiq.

3-bob amaliy qismi .

2.1 “joomla” MBT o‘rnatish.

Ixtiyoriy dasturiy ta’minot bilan ishlaganda uning so‘ngi versiyasini ishlatish maqsadga muvofiq. ko‘pincha dastur yaratuvchilari dasturni yaxshilash maqsadida unga o‘zgartirishlar kiritib borishadi. “joomla”ning so‘ngi versiyasini <http://joom.ru> manzilidan ko‘chirib olish mumkin.

Internet tizimi so‘ngi versiyasi ko‘chirib olingandan so‘ng ,arxiv fayli ochiladi va serverdagi mos papka joylashtiriladi. Loyihada universitet serverini yoki local shaxsiy kompyuterni ma’lumotlarni joylashtirish uchun qo‘llash mumkin.

Veb-xosting administrativ interfeysiga kirish uchun zarur ro‘yhatga bog‘liq ma’lumotlar “ilova A“da ko‘rsatilgan.

O‘rnatish qoidalariga binoan MBT bajariladigan fayllari “www/ntdocs” papkasiga joylashadi.

Fayllarni yuklash uchun FTP-serverga ulanishdan foydalaniladi. FTP ulanish uchun domen nomi sifatida “kasu.uz” ni yoziladi.FTP-mijozni sozlashda foydalanuvchi nomi sifatida “admin ko‘rsatiladi.Ulanish uchun kalit so‘z(parol)-123456”.FTP-ulanishni tashkil qilishda zarur funksiyalarni bajaruvchi istalgan dasturiy ta’minotdan foydalanish mumkin

Navbatdagi qadamda axborot tizimining fayl va papkalariga ruxsat berishdan iborat. Konfigratsiya fayllarga to‘g‘ri berilgan foydalanish uchun ruxsat axborot tizimining ishonchliligini ,chidamliligini va himoyalanganligini ta’minlaydi.

Hozirgi vaqtda bu ishlarni CMS ning so‘ngi versiyalari avtomatik ravishda amalgam oshirmoqda.

Tizimning bir tekis ishlashi uchun direktoriyaga huquq berishdan tashqari PHP interpretatorini quyidagi shartlar bo'yicha sozlash lozim:

“Safe Mode”-o‘chiriladi, “Display Errors”-ishga tushuriladi, “fileUploads”-ishga tushuriladi, “Magic Quotes GPC”-ishga tushiriladi, “Register Globals”-o‘chiriladi.

Ma'lumotlar bazasi yaratish va o'rnatishni bajarish.

CMS ni o'rnatishda so'ngi qadam tizim ma'lumotlar bazasini yaratish hisoblanadi. Baza xostingni boshqarish paneli ichki funksiyalari yordamida. Bu interfeys 2.1.1-rasmda tasvirlangan. Loyiha mualliflarining fikriga ko'ra MBT “cp1251general_a”kodlar jadvalidan foydalanuvchi MYSQL dan foydalaniladi. Optimal variant “UTF-8”kodirovkasi bo'lishi mumkin edi. Chunki bu kodirovka mavjud barcha tillarni quvvatlaydiva ASCII simvollarini 1 bayt bilan, milliy alifbo bir necha bayt bilan kodlashni ta'minlaydi. Biroq, joriy MB ancha oldin “cp1251_general_CIga o'tgan edi. 2.1.1-rasm.

“kasu”MySql MB yaratilgandan so'ng sayt MB so'ngi arxivi yuklandi. Bir boshidan o'rnatilganda bo'lajak saytning bosh sahifasini ishga tushurishning o'zi kifoya, o'rnatuvchi dastur MB ga o'zi o'zgartirishlar kiritadi.

“joomla!”MBT ni o'rnatish 4 qadamdan iborat. 1-qadamda CMS ning keyinchalik ishlashida qo'llaniladigan MB ga ulanish sozlashlari bajariladi. “имя хоста”maydoni tizim foydalanilayotgan MySql-server ni aniqlash uchun mo'ljallangan.

“User MySql”maydoni foydalanuvchi nomi yoziladiva bu nom bilan Joomla! ma'lumotlar bazasi bila ishlashni amalgam oshiradi. “Password MySql”maydonida MB ga ulanish uchun ro'yhatdan o'tgan foydalanuvchi kalit so'zi kiritiladi. “database MySql”maydonida MB nomi yoziladi. Shakl 2.1.1-rasmda tasvirlangan.

Navbatdagi qadamda administrator sayt nomini yozadi. Shakl 2.1.3-rasmda ko'rsatilgan.

3-qadamda sayt URL ini,serverdagi fayllar tizimiga yo'lni administrator electron pochta manzili va maxfiy kalit so'zini aniqlaydi.

Fayllarga yo'l va URL avtomatik ravishda yoziladi.Forma 2.1.4-rasmda tasvirlangan.

Bundan tashqari barcha catalog va fayllarga beriladigan huquqni ham o'zgartirish mumkin.

O'rnatishning 4-qadamida "Linstallation" papkasini saytning ildiz katalogidan o'chirishdan iborat. Shundan so'ng MBT ishlash uchun tayypr bo'ladi.

2.2 "Joomla!"MBT ni ishlash uchun sozlash.

Konfigratsiyani moslash uchun avtorizatsiya protsedurasini bajargangan so'ng <http://kasu.uz/administrator> manzili orqali admistrativ interfeysiga kiritiladi.oynasi 2.2.1-rasmda tasvirlangan.rasm . Foydalanuvchi nomi va kalit so'zi sifatida o'rnatish jarayonida kiritilgan ma'lumotlardan foydalanamiz. Bu yerda "admin", "123456"ma'lumotlar qo'llaniladi.

Bu ma'lumotlar to'g'ri kiritgach ,administrator interfeysining bosh sahifasiga o tiladi.

MBT ko'plab funksiyalarni o'zida jamlagan bo'lib,ular :

Informatsion materiallarni yaratish,tahrirlash va chop etish;

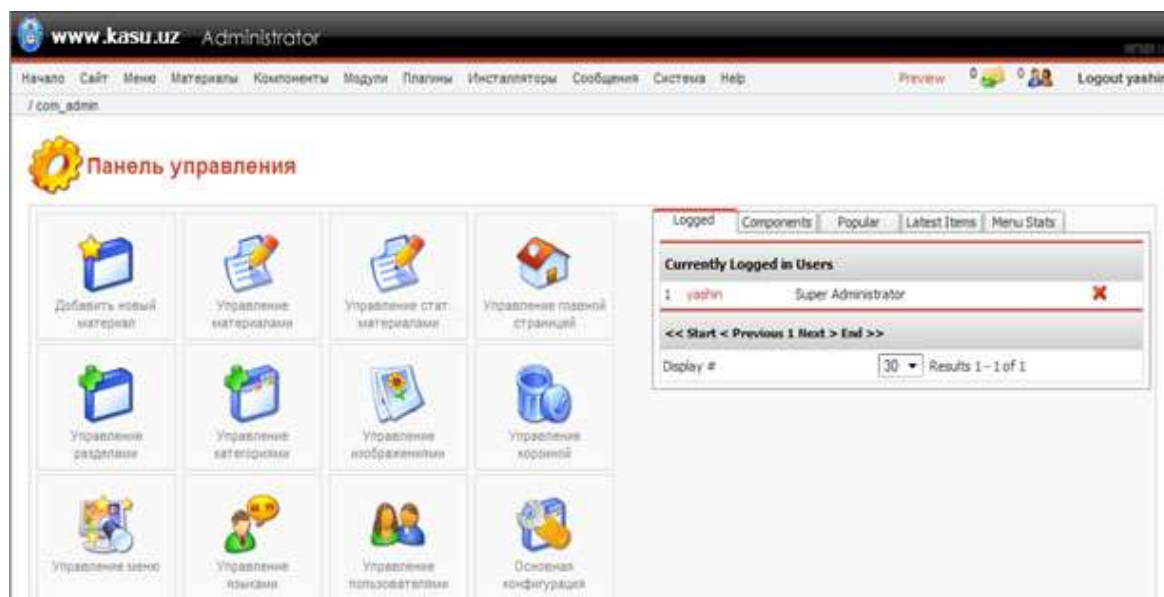
MBT ni sozlash;

ko'rinish berish mavzularini,komponentalarni,modullarni o'rnatish;

tashriflar sonini,foydalanuvchilarning statistikasi;

tizim,yangilash va tuzatishlar haqida axborot.

Administrator interfeysi 2.2.2-rasmda tasvirlangan.

2.2.2-rasm.

Konfiguratsiyaga kirish uchun “общий настройки” tugmasi bosiladi. Menyu 10 ta bo‘limdan iborat:

-“sayt”-saytning ishlashiga sozlashlar (nomi,tafsiloti,o‘chirish,foydalanuvchilarni ro‘yhatdan o‘tqazish,visual muharrir);

-“lokal”-lokallashtirishni sozlash,vaqt zonasi;

-“материаллы”-mazmun elementlarini chiqarish parametrlari;

-“База данных”-MB ga ulanish sozlanmalari;

-“Сервер”-sahifalarni gzip-siqish,cookie sessiyasi ishlash vaqti;

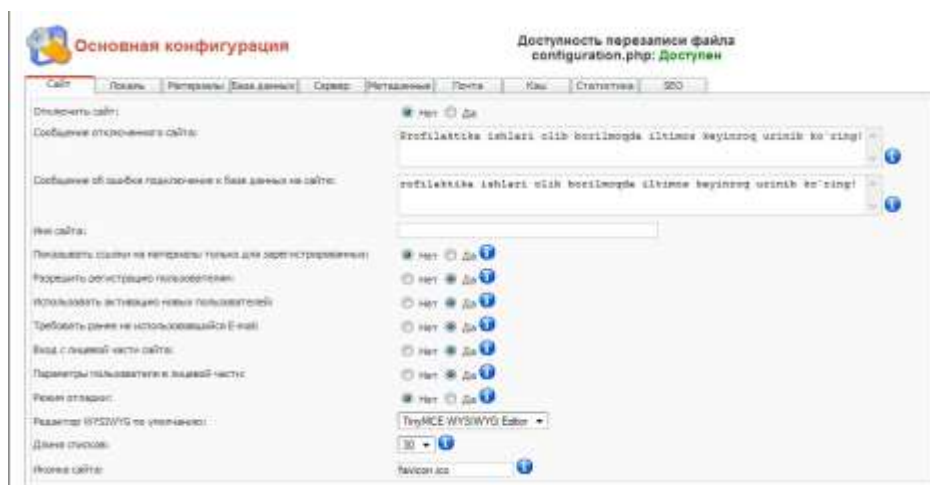
-“Метаданный”-sayt metama’nolari qiymatlari;

-“Почта”-sayt orqali pochta jo‘natish parametrlari va usullari;

-“Кеш”-sahifalar keshi, keshning yashash vaqti;

-“Статистика”-tashrif buyuruvchilar statistikasini moslash;

-“SEO”-sahifalarning dinamik sarlavhalari va konfiguratsiya interfiysi 2.2.3-rasmda tasvirlangan.

2.2.3 - rasm.

MBT ni birlashtirish va sozlash uchun quyidagi konfiguratsiya moslanmalarining qiymatlarini aniqlab olish lozim:

-“Сайт отключен” –saytga faqat administratorlar kira oladigan rejim;

-“имя сайта”-brayzer sarlavha satrida aks etadigan veb-resursning to‘liq nomi ;

-“Разреший – регистрацию пользователей” – resurs administratoriyasini dbog‘liq holda;

- “Использовать активацию аккаунтов”- spamlar bilan qarshi kurashishi uchun “ha” qiymatini tanlash maqsadga muvofiq ;

-“временная зона” –ИТС +05:00 ko‘rsatiladi; ` interfeys

-Gzip компрессия страниц”- sahifaga ma’lumot yuklashda foydali bo‘lib,server tomonida sahifalarni siqish orqali yuklash vaqtini qisqartiradi;

-“ Эмуляция режима Register Globalis” – “off” qiymatini tanlaganda ko‘proq himoyalanganlik ta’minlanadi, biroq begona komponentlarni moslashtirishni kamaytiradi.

Dizayn shablonlari

“Joomla!” ning imkoniyatlari cheklangan standart ko‘rinish shaklidan tashqari tayyor shablonlar mavjud. Xususiyl grafik shablondan foydalanish uchun “item plates ” papkasiga maxsus standart asosida tayyorlangan o‘zimiz yaratgan ko‘rinish shakli joylashtirilishi lozim. Bu holda Qarshi DU rasmiy veb-sahifasi uchun yangi ko‘rinish shaklini joylashtiramiz. Administrativ interfeys orqali yuklangan shablonni qo‘llash mumkin Buning uchun “Sayt”-“шаблоны ” –“ шаблоны сайта”menu buyruqlari qo‘llaniladi. Shablonni tanlash interfeysi 2.2.4-rasmda tasvirlangan

2.2.4-rasm

Hosil bo‘lgan oynada tizim administratoriga o‘rnatilgan ko‘rinish shakllarini tanlash imkoniyati bo‘ladi. MBT saytning har bir sahifasi uchun alohida yoki barcha sahifalar uchun bitta ko‘rinish shaklidan foydalanish imkonini beradi. Tanlash “Назначить” va “Умолчание” tugmalari orqali bajariladi. “Назначение” yordamida saytning alohida sahifasi uchun ko‘rinish shaklini tanlash amalga oshiriladi Qolgan sahifalar uchun “Умолчание” da tanlangan ko‘rinish shakli qo‘llaniladi. Tizimda faqat bitta ko‘rinish shakli

bo‘lishi mumkin. Zarur hollarda interfeys administratori sayt shablonlarini tahrirlash imkonini beradi

Modullar va komponentlar

“Joomla ! MBT modulini strukturaga ega bo‘lib, asosiy variantizda tayyor lohihani yaratish uchun talab qilinadigan zarur imkoniyatlarni barchasini ta’minlay olmaydi.

“Joomla! da komponentlarga va modullarga bo‘linish amalga oshirilgan. “Komponent” deb MBT ishlashiga qo‘shimcha funksiyalar qo‘shish imkonini

Beradigan kengaytuvchilarga aytiladi. “Modullar” deb aks etishi har bir sahifa uchun sozlanadigan ma’lumotlarni chiqarish elementiga aytiladi Odatda komponentlar bilan modullar interaktiv elementlarni shablonning ko‘zda tutilgan joyida saqlanuvchi ixtiyoriy ma’lumotni chiqarishni ta’minlash birgalikda tarqatiladi.

Modul – joylashuvi administrator interfeysi orqali belgilanadigan saytning biror sohasi. Modul sifatida: sayt menyusi, so‘ngi maqolalar ro‘yxati, tashriflar statistikasi qidiruv, foydalanuvchining avtorizatsiyasi, so‘rovlar va bog‘lanishlar formasi, ixtiyoriy statistik va dinamik axborot kelishi mumkin.

Ta’kidlash kerakki, modullarnu chiqarish joyi joriy sahifadagi ko‘rinish shaklida aniqlanadi. Bundan tashqari “Joomla” da modullar joylashuvining maxsus jadvali mavjud. Tizimda modulning joylashivini ko‘rsatish uchun menyudan “sayt” -“шаблоны”-“Расположение модулей” buyruqlari tanlanadi.

Standart ko‘rinishi shaklidan foydalanganda hech qanday o‘zgartirish kiritilmaydi. Faqatgina modullarni chiqarish uchun qo‘shimcha joylashuvlar qo‘shilgandagina o‘zgartirish kiritiladi.

Komponentli struktura tizimning moslashuvlanganligini va yuqori funksiyonal imkoniyatlarini ta'minlashga imkon beradi. Saytning ishlashi uchun faqat zarur bo'lgan modul va komponentlardan foydalanish orqali veb-resurs administratori o'zini ishlatilmayotgan componentlardan foydalanish orqali veb-resurs administratori o'zini ishlatmayotgan komponentlardagi kamchiliklar, xavfsizlikni ta'minlaydigan yetishmovchilikni oldini oladi.

Standart to'plamga quyidagi komponentlar kiradi:

-“joomla Xplorer“ fayl menejiri bo'lib, administratorga zarur bo'lgan amallar, nushalash, ko'chirish, qayta nomlash, o'chirish, tahrirlash, direktoriyalarning arxivini yaratish kabi ixtiyoriy amallarni bajaradi. Barcha bu imkoniyatlar administrativ interfeys asosida ishlangan bo'lib, hech qanday chet dasturlar bo'lishini talab qiladi.

-“Penta Chat” veb kamerasi mavjud sayt foydalanuvchilari o'rtasida bidiochat tashkil qilish uchun qo'llaniladi.

-“Syndicate”-sayt tomonidan RSS formatga geperatsiyalangan yangiliklar lentasini eksport qilishga mo'ljallangan component. Xususiy yangiliklarni bu texnologiyani quvvatlovchi chetki internet-resurslarga eksport qilishda qulay.

-“Баннеры” sayt sahifalarida reklama o'tkazish imkoniyatini beradi komponent alohida ichki sahifalarda grafik reklama e'lonlarni ko'rsatish uchun mo'ljallangan. Banner bo'yicha o'tishlarni va ko'rsatmalarni hisob-kitib qiladi.

-“Голосования” saytga tashrif buyuruvchilar va foydalanuvchilar o'rtasida electron so'rovnomasi o'tkazishga imkon beradigan komponent. Zarur bo'lgan hollarda ovoz berishni sozlash va natijani ko'rsatishni moslashuvchan tizimga ega.

-“Импорт лент новостей(RSS)”-“Syndicate”komponentiga qarama-qarshi . boshqa internet resurslardagi RSS formatli yangiliklar tasma-sini import qilish uchun uchun foydalaniladi.

-“Контакты”bog‘lanish uchun mo‘ljallangan shaxslarning strukturalangan ro‘yhatini tashkil qilish va saytga chiqarish uchun yaratilgan.

Unchalik qulay bo‘lmagan component moslashtirish uchun chiqarish shablonini fizik yo‘l bilan o‘chirish orqali amalga oshiriladi.

-“Массовая рассылка”foydalanuvchilarga va biror foydalanuvchilar guruhiga bildirish va xabarlarini jo‘natish uchun qo‘llaniladigan component.

-“Ссылки”-ishoralar katalogi bo‘lib chetki veb-resurslarga ishoratlarning strukturalangan katalogini tashkil qilish imkoniyatini beradi.

Qo‘shimcha komponentlarni ko‘chirib olish uchun <http://extensions.joomla.org/saytiga> murojat qilish mumkin.

“Joomla!”MBT ga qo‘shimcha komponentlar sifatida qo‘yidagilarni o‘rnatish mumkin:forumlat,mehmonnomalar,bloglar,galeriyalar,internet-do‘konlar ,video-konfiguratsiyalar,hujjatlar bazasi va hokozolar.

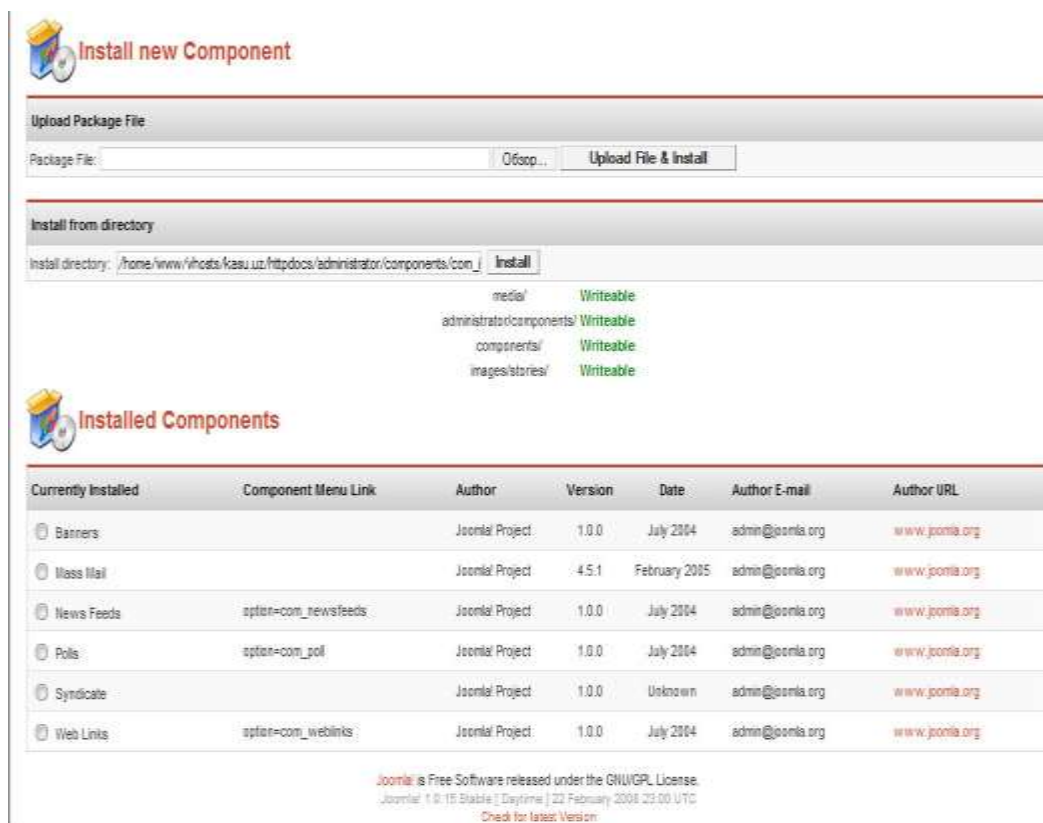
Zarur bo‘lganda buyurtmachilarning texnik topshiriqlariga komponentlar yaratish bo‘yicha pullik xizmat ko‘rsatadigan tashkilotlar juda ko‘p.

Adminstratorga zarur bo‘ladigan istalgan masalani chetki komponentalarni integratsiya qilish yo‘li bilan hal etish mumkin.

Misol tariqasida “Joomla!”MBT ga “Mehmonnoma”qo‘shimcha komponentasini o‘rnatishni qarab chiqamiz.

Dastlab o‘rnatish komponentani tizimga yuklashdan boshlanadi. Buning uchun menyudan (administrativ)“Установка”-“компоненты” buyruqlari orqali kirib “Менеджер компонентов”vositasidan foydalanadi.

“Менежер КОМПОНЕНТОВ”da turgan administrator MBT komponentalarini o‘rnatish va olib tashlash bo‘yicha amallarni bajarish mumkin. Componentlarni boshqarish interfeysi yangi komponentalarni arxivni yuklash yo‘li bilan yoki serverdagi alohida papkadagi komponentlarni yuklash orqali o‘rnatish imkonini beradi. Interfeys tashqi qurilmasi 2.2.5-rasmda tasvirlangan

2.2.5-rasm

Komponentni administrator komponentidan yuklab olish uchun “Обзор” tugmasi bosiladi va zarur komponentlar manzili ko‘rsatiladi. So‘ng, “Загрузить и установить” tugmasidan foydalanib, veb-resurs administratori komponentni avtomatik o‘rnatishni ishga tushiradi. Bu holda “Easy Book 1.1” mehmonnoma kitobi komponenti MBT ga muvaffaqiyatli o‘rnatildi.

“Darshi DU rasmiy Web-sayti” misolida “Joomla!” MBT daaxborot struktrasini yaratish ixtiyoriy veb-saytini ma’lumot bilan to‘ldirish uchun dastlab uning axborot strukturasi rejalashtiriladi va infologik modeli yaratiladi.

“Joomla!” MBT da axborotni tashkil etishning 3 sathi mavjud:

-“Разделы”-kategoriyalardan tashkil topgan katta birlashtirishlar;

-“Категория”-o‘bektlarni o‘zida jamlagan kichikroq birlashtirishlar;

-“Объекты контенты”-administrator vrb-sahifada joylashishi mumkin bo‘lgan ixtiyoriy matn yoki tasvir.

Bu strukturaning yagona o‘ziga xosligi shundaki,oldindan kategoriya va bo‘lim yaratmasdan axborot materialini yaratish imkoniyati yo‘qligidir.

“Joomla!” tizimida axborotni saqlash tuzilishini yaxshiroq tushunish uchun quyidagi misolga murojat qilish mumkin: Bo‘limlar-qutilar,kategoriyalar-qutilardagi papkalar,mazmen ob’ektlari esa-papkalaridagi qog‘ozlar. Bo‘lim va kategoriyalardan foydalanishning yana bir yaxshi tomoni ularning har birini o‘zining shabloniga tirkash mumkinligidir.

Bo‘limlarni boshqarish uchun boshqaruv panelidagi “Разделы” tugmasi yoki menyudan “материалы”- “Разделы” buyrugidan so‘ng hosil bo‘ladigan “менеджер разделов” dan foydalaniladi. Menyu tugmalari 2.3.1-rasmda tasvirlangan.

2.3.1-rasm

Yangi bo‘lim yaratish uchun “Новый” tugmasidan foydalanilgan. Quyida keltirilgan maydonlarni to‘ldirishga alohida e‘tibor qaratish lozim:

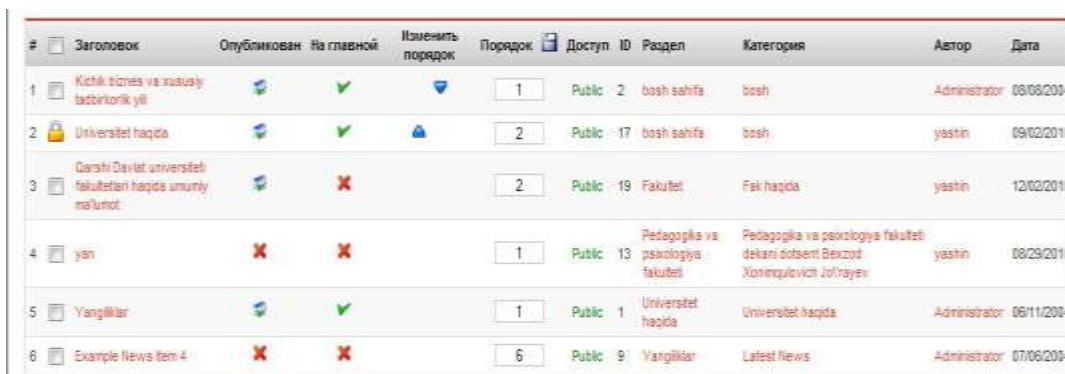
-“Заголовок”-menyuda qo‘llaniladigan qisqacha sarlavha;

-“Имя раздела”-sahifada aks etadigan bo‘limning to‘liq nomi.

MBT u sarlavha va nomdan tashqari administrator menyusiga tasvir, foydalanuvchi huquqlari darajasi, kategoriyani ko‘zdan kechirish va hakoza.

Kategoriyaning chiqarish tartibini aniqlaydi. Misol tariqasida bir nechta bo‘lim yaratamiz: “yangiliklar”, “fakultetlar”, “kafedralar”. Ushbu bo‘limlar keyinchalik o‘zida yozuvlarni jamlagan kategoriyalarga ega bo‘ladi.

Sayt menyusining asosiy bandlarining har biri uchun bo‘lim yaratishga zarurat yo‘q, chunki, “Joomla!”da bo‘limlar axborotni kataloglashtirish uchun yaratilgan. Sayt menyusini yaratishni keyinchalik qarab chiqamiz. “менеджер разделов” 2.3.2-rasmda tasvirlangan.

#	Заголовок	Опубликован	На главной	Изменить порядок	Порядок	Доступ	ID	Раздел	Категория	Автор	Дата
1	Кичик biznes va xususiy ta'limkorlik yili				1	Public	2	bosh sahifa	bosh	Administrator	08/08/2004
2	Universitet haqida				2	Public	17	bosh sahifa	bosh	yashin	09/02/2010
3	Qashqir Davlat universiteti fakultetlari haqida umumiy ma'lumot				2	Public	19	Fakultet	Fak haqida	yashin	12/02/2010
4	yan				1	Public	13	Pedagogika va psixologiya fakulteti	Pedagogika va psixologiya fakulteti dekani dotsent Bekzod Xonimqulovich Jo'rayev	yashin	08/29/2010
5	Yangiliklar				1	Public	1	Universitet haqida	Universitet haqida	Administrator	06/11/2004
6	Example News Item 4				6	Public	9	Yangiliklar	Latest News	Administrator	07/06/2004

2.3.2-rasm

Keyinchalik bo‘lim va kategoriyalarni qo‘shish, tahrirlash, o‘chirish imkoniyati mavjud. Shuni esda tutish lozimki, tayyor, yaxshi rejalashtirilgan axborot strukturasi keyinchalik sayt yaratuvchining ko‘p vaqtini tejashga imkon beradi.

Sayt menyusini batafsil o‘rganilib tahlil qilindan so‘ng, quyidagi kategoriyalarni yaratishga qaror qilindi:

Bu yerda universitet veb-sayti kategoriyalari yoziladi.

Kategoriyalarni yaratish,tahrirlashva o‘chirish uchun boshqaruv panelidagi “Категорий” tugmasini bosish orqali yoki “Материалы”-“Категорий” menyusi orqali “Менежер Категорий” dan foydalaniladi.

“Joomla!” kategoriyani yaratish bo‘limlarini yaratishga o‘xshash “Новая” tugmasini bosish orqali yaratiladi. Yagona farqi kategoriya yaratish sahifasida “Раздел” ochiuvchi ro‘yhati borligidadir. Bu ro‘yhat saytning har bir kategoriyasini qaysi bo‘imga tegishli ekanligini aniqlash imkoniyatini beradi.

Zarur kategoriyalarni yaratilgandan so‘ng,kategoriyalarni qanday ma’lumotlar bilan to‘ldirish,qaysi birini statik sahifa qilish lozimligi o‘ylanadi.

Bo‘lim va kategoriyalardan foydalanishning asosiy sababi dinamik,doimiy yangilanib turadigan strukturani tashkil etish va ma’lumotni saytda tasvirlash zaruratidir.

Agar qandaydir bo‘lim yoki hujjat yangilanmaydigan axborotga ega bo‘lsa yoki bu axborot faqat bitta sahifaga joylashgan bo‘lsa,uni qandaydir bo‘lim yoki toifaga joylashtirishdan ma’no yo‘q. Xuddi shuningdek uning uchun yangi bo‘lim yoki kategoriya ham maqsadga muvofiq emas.Buning uchun statik sahifa yaratadi,hujjat kiritadi va bu sahifa menyuga kiritiladi.

Bunday holda server har doim bir xil sahifani generatsiya qilishdan ozod bo‘ladi. Bu esa statik axborot hajmi katta bo‘lganda MBT ishini soddalashtiradi.

Bundan tashqari sayt adminstratori bir yoki ikkita materialdan iborat kategoriyalarni chalkashib ketgan strukturasini yaratishdan ozod qiladi.

Bizning loyihada quyidagi statik sahifalarga aylantiradi:

Universitet sayti sahifalari tahlil qiladi.

Universitet sayti sahifalari tahlil qiladi.

Axborot materiallarini yaratish.

Sayt axborot struktrasi skeleti yaratilgandan so'ng, uni to'ldirishga o'tiladi. Yuqorida qayd etilganidek, "Joomla!" MBT da axborot materialining ikki turi mavjud:

-dinamik-biror kategoriya yoki bo'limning vorisi sanaladi;

-statik-dinamik axborotning barcha funksiyasi va atributlariga ega, biroq hech qaysi kategoriya va bo'limga tegishli bo'lmaydi.

Mazmun turlarini yaratish jarayoni faqat dinamik mazmundagi kategoriya yoki bo'limni ko'rsatish zarurligi bilan farq qiladi.

Qulaylik uchun bundan keyin barcha dinamik yozuvlarni "material", statik yozuvlarni "sahifa" deb ataymiz.

Dastlab, saytning kategoriyalarini zarur mazmun bilan boyitamiz. Yangi material qo'shish uchun adminstrativ panelda "ДОВАВИТЬ материал" tugmasi mavjud. Bundan tashqari materialni qo'shishni menyu bandlari orqali amalga oshirish mumkin:

"материалы"- "материалы разделом" buyrug'i tanlangandab so'ng, kerakli bo'lim tanlanadi;

"Материалы"- "Все материалы" buyrug'idan so'ng, "Новый" tugmasi bosiladi.

Yangi material qo'shish jarayonida quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- "Заголовок"-material chiqarganda sarlavha sifatida aks etadi;

- "Алиас заголовок"-qo'shimcha maydon bo'lib, kengaytirish modullarimas, shablonlarning qo'shimcha funksiyalari bilan qo'llaniladi;

- "Раздел"-yozuvning o'zak bo'limi;

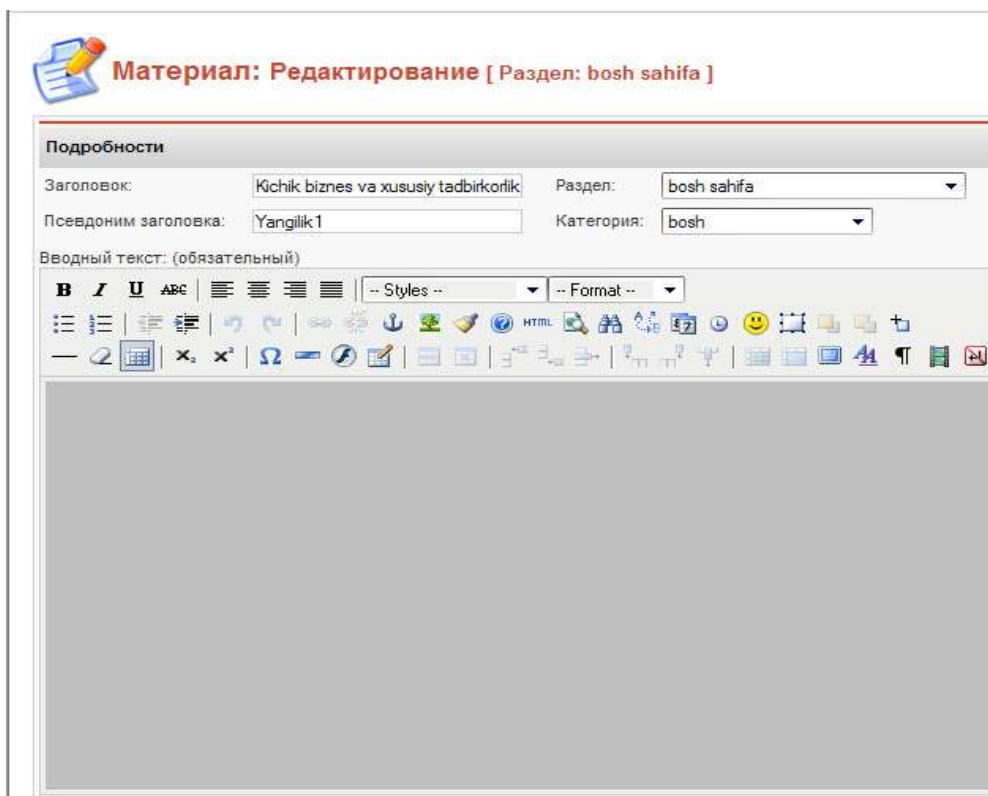
- "Категория"-yozuv kategoriyasi;

“Вводной текст”-“Подробнее” tugmasigacha aks etadigan yozuv matni;

-“Основной текст ”-yozuv to‘liq ko‘zdan kechirilgandagi yozuv matni “Вводной текст”dan so‘ng chiqariladi. to‘ldirish majburiy emas. Odatda katta informatsion materiallarga qo‘llaniladi.

MBT foydalanuvchilarga HTML haqida tushunchaga ega bo‘lmasdan ham ko‘rinishi murakkab hujjatlar yaratish imkonini beradigan qulay grafik muharrir bilan jihozlangan.

Zarur bo‘lganda grafik muharrirni “Joomla!” quvvatlaydigan ixtiyoriy tashqi modul bilan almashtirish imkoni mavjud. Grafik muharrir .2.3.3-rasmda tasvirlangan.

2.3.3- rasm.

Material yaratish sahifada nishonli bo‘laklar mavjud bo‘lib, chop etiladigan materialni sozlashning qo‘shimcha imkoniyatlarini jamlagan tashqi ko‘rinishi 2.3.4-rasmda tasvirlangan.

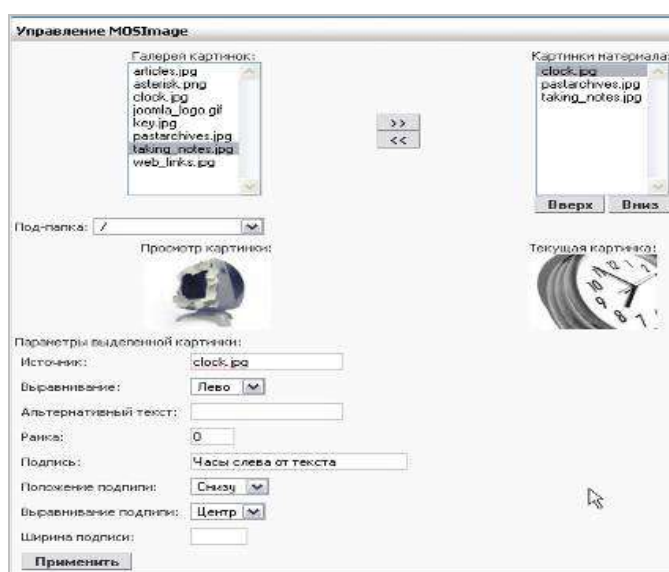
2.3.4-rasm

“Redaktor” sahifasi o‘zida yuqoridagi barcha maydonlarni jamlagan bo‘lib, aks ettirish uchun zarur ma’lumotni kiritish imkonini beradi.

“Публикация” sahifasi quyidagi parametrlarni aniqlash imkonini beradi: materialni bosh sahifada ko‘rsatish, materialni chop etishni chegaralash, material muallifi haqidagi ma’lumotlar berilgan ruxsat darajasi.

“Картинки” sahifasi “joomla!” tarkibiga moslangan tasvirni yozuvga birlashtirish funksiyasini boshqarish uchun yaratilgan, tasvirni qo‘yish sahifalarni generatsiya qilish jarayonida, ya’ni yo‘l-yo‘lakay amalga oshiriladi.

Ma’lumotlar bazasida zarur tasvirlarga ishoratlar saqlanadi, bu esa uni (yuqori) ko‘p ish bajarishdan saqlaydi. “Картинки” sahifasi 2.3.5-rasmda tasvirlangan.

2.3.5-rasm

Ta'kidlash kerakki, bu sahifa orqali tasvir qo'yishni amalga oshirish murakkabroq. Adminstratir zarur tasvirni qo'yish uchun "Медиа менеджер" funksiyasini serverga yuklash orqali undan foydalaniladi.

So'ng, matnga qo'yish vositasi <!--mosimage--> funksiyasi yordamida mavjud material uchun tanlangan rasmlar, yozuvlarga qo'shiladi. Bu funksiyani 1-marta yozishdan so'ng "Картинки материала" ro'yhatidagi 1-rasmni ,<!--mosimage--> ni ikki marta yozishdan so'ng 2-rasm qo'yiladi va hokozo. Shunday davom etadi.

"Joomla!" da grafika bilan ishlash uchun sodda va qulay hamda standart vositalar mavjud emas. Bu esa sezilarli kamchiliklardan hisoblanadi, ya'ni rasmlarni tekstga qo'yish uchun "Медиа менеджер" dan foydalanish yoki tasvirlarni FTP-ulanish yordamida saytga yuklash va kerakli rasmga html operatorlari yordamida ishorat qo'yiladi.

"Параметры" sahifasi chiqarish sahifada materialni aks etishni sozlashga javob beradi. Material joylashgan sahifa to'liq ochilganda parametrlar ishlaydi.

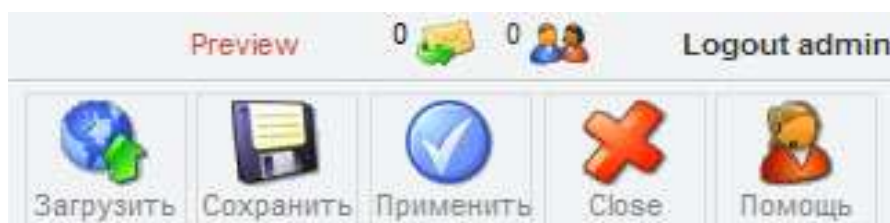
"Meta tegi" sahifasi "Description" va "Keywords" deb nomlangan ikkita maydondan iborat. "Description" ga qidiruv tizimlari uchun zarur bo'ladigan sahifaning qisqacha tavsifi beriladi. Bu teg to'ldirilmaganda qidiruv tizimlari hujjatning 1-satrini yoki kalit so'zlardan iborat parchani qaytaradi. "Keywords" tegi qidiruvni optomallashtirishda keng qo'llaniladi. Uni to'ldirishda 10 tagacha materialning tayanch so'zlarini ishlatish mumkin.

2.3.6-rasmda tasvirlangan. Menyu" sahifasi maqolani sahifaning alohida menyusiga qo'yish imkonini beradi. Bitta yozuv bir nechta menyuda turli nomlar bilan qatnashishi mumkin. Materiallar muharriri yordamida menyu bandlarini yaratish unchalik qulay emas. (2.3.6-rasm)

2.3.6-rasm.

Maqolani material bilan to‘ldirib va qo‘shimcha sahifadagi barcha zarur parametrlarni tahrirlagandan so‘ng, “сохранить” yoki “Применить” tugmalarini bosish orqali yangi material saqlanadi. Bu tugmalar 2.3.7-rasmda tasvirlangan.

2.3.7-rasm

Bundan tashqari maqolani xatoliklarini va noaniqliklarini aniqlash maqsadida namoyish etish uchun ko‘rish imkoniyati mavjud. Yangi material saqlangandan so‘ng, yozishda joylashtirilgan kategoriya materiallari bilab birgalikda aks etadi.

Barcha materiallarni ko‘rish uchun administrativ interfeysning bosh sahifasidagi “Материалы” tugmasi bosiladi yoki menyudan “Материалы” - “Все материалы” buyruqlari tanlanadi. 2.3.8-rasm.

#	Заголовок	Публикация	На главной	Двигать	Порядок	Доступ	ID	Раздел	Категория	Автор	Дата
1	Информация				1	Public	1	Деятельность ЦЭН	Услуги работодателям	Administrator	05/18/09

2.3.8-rasm

Hech qaysi kategoriya tegishli bo‘lmagan statik ob’ektni yaratish uchun administrativ interfeysning bosh sahifadagi “Статичных материалы” tugmasi bosiladi.

Hohshiga ko'ra bitta matnni bir nechta bog'langan sahifalarga bo'lish mumkin. Bu imkoniyat "Разрыв страницы" tugmasi yordamida amalga oshiriladi. 2.3.9-rasm.

2.3.9-rasm

Saqlangandan so'ng yangi sahifa menyuning "Статичный материалы" bo'limida paydo bo'ladi. Ta'kidlash kerakki, MBT ning standart vositalari yordamida statik mazmuni veb-resursning bosh sahifasiga chiqarib bo'lmaydi.

Menyu elementlarini yaratish.

Barcha ma'lumotlar qo'shib bo'lingandan so'ng saytning axborot strukturasi yaratishni yakunlovchi bosqichga o'tish imkoniyati tug'iladi. Joomla MBT da kategoriya, bo'lim va menyu elementlarining to'g'ridan-to'g'ri bog'liqligi yo'q. adminstratorning o'zi sayt menyusunda qaysi ishoratlarni aks ettirish zarurligini aniqlay oladi.

MBTning tuzilishi menyu punktlarining yaratilishi va chop etish jarayoniga o'zining cheklovlarini qo'yadi. Dastlab saytda menyuning tuzilish sxemasini o'rganamiz.

Joomla da menyu-oldindan belgilangan joyida aks etadigan ,statik hujjatlarga kategoriyalar mazmuniga va MBT ning turli komponentlariga ishoratlardan tuzilgan moduldir.

Grafik shablonning modulni chiqarish uchun belgilangan konteyner belgilangan qismida menyu chiqarilishi mumkin. Tayyor, pullik va bepul shablonlarda menyuni aks ettirish uchun maxsus yaratilgan kompyuterlar mavjud. Adminstratorga qulay bo'lishi uchun ular sahifaning yuqori yon va quyi qismlarida joylashtirilgan. Joomla da menyuni chiqarishni tashkil qilishda 1-qadam uni sahifada pozitsiyasini va tasvirlash xususiyatini aniqlashdan iborat.

Boshlang'ich o'ntatishdan so'ng,tizimda “Bosh menyu”,“yuqori menyu”,standart menyu modullari mavjud bo'ladi. Nomidan ko'rinib turibdiki,1-uchta element yon tomon,oxirgisi esa yuqorida joylashadigan menyu hisoblanadi. Menyu modulida asosiysi unung sozlanmalarida zarur joyda joylashgan shablon konteyneri o'rnatilgan bo'lishi lozim.

“Qarshi DU rasmiy veb-sayti”grafik shabloniga keladigan bo'lsak saytda 2 ta menyu yuqoro va yon tomonda menyular bo'lishi maqsadga muvofiq. Bu menyularning ba'zi elementlari bir-birini dublikat qiladi.

Yon tomon menyusini sozlash uchun “модули”-“ модули сайта”-“Главной меню”bu yuqularini tanlaymiz.

Hosil bo'lgan sahifasida asosiy e'tiborni quyidagi parametrlarga qaratish lozim:

-“Заголовок”-“Показывает заголовок ”funksiyasi ishga tushirilganda saytga chiqariladigan sahifaning menyu sarlavhasi;

-“Позиция”-menyu modulini chiqaradigan konteyner nomi;

-“Порядок”-saytga ko'rinish berish shakli (shablon) konteyneridagi modullarni chiqarish ketma-ketligi;

-“Уровень доступа”-berilgan menyu moduli ko'rinadigan foydalanuvchilar guruhini aniqlaydi.

-“Публикация”-saytda menyuni aks ettirish qo'shilganligini aniqlaydi.

-“Имя меню”-berilgan modulda umumiy ro'yhatdan menyuni aks ettirish zarurligini aniqlash imkonini beradi.

-“Стиль меню”-tugmalarning vertikal yoki gorizontall joylashuvi;

-“Развернуть меню”-menyuning barcha qism menyularini daraxtsimon tuzilishda ochilgan holda ko‘rsatish imkonini beradi. Konfiguratsiya modulining tashqi ko‘rinishi 2.3.10-rasmda tasvirlangan.

The image shows two screenshots of a web application interface. The top screenshot is titled "Информация о публикации" (Publication Information) and contains the following fields:

- Показывать на главной:
- Опубликован:
- Уровень доступа: Public (selected), Registered, Special
- Author Alias:
- Изменить автора: Administrator (dropdown)
- Порядок: 1 (Кичик бизнес va xususiy tadbi... (dropdown))
- Коррекция даты создания: 2004-08-08 15:30:34 (calendar icon)
- Начало публикации: 2004-08-08 07:00:00 (calendar icon)
- Конец публикации: Никогда (calendar icon)

The bottom screenshot is titled "Управление параметрами" (Parameter Management) and contains the following fields:

- Суффикс класса страницы:
- Кнопка 'Назад': Использовать глобальные (dropdown)
- Заголовок страницы: Скрыть Показать
- Заголовок как ссылка: Использовать глобальные (dropdown)
- Вводный текст: Скрыть Показать
- Название раздела: Скрыть Показать
- Имя раздела как ссылка: Нет Да
- Название категории: Скрыть Показать
- Имя категории как ссылка: Нет Да
- Рейтинг материала: Использовать глобальные (dropdown)

2.3.10-rasm

“Главное меню” modulining boshlang‘ich konfiguratsiyasi vertikal menyuni saytning barcha foydalanuvchilari uchun “main menu” ishoratlar bo‘limidan chiqarish imkonini beradi, ya’ni odatdagi aks ettirish uchun hech qanday o‘zgarish kiritish talab qilinmaydi.

Yuqorida sanab o‘tilgan parametrlar ixtiyoriy menyu bloki qaysi sahifada aks etishdan qat’iy nazar moslashishi mumkin.

Menyu modullarini konfiguratsiyasini yakunlagandan so‘ng, sayt sahifalarida chiqariladigan ishoratlar bo‘limini to‘ldirish lozim,

Menyu ishoratlarini boshqarish uchun adminstrativ interfeysning bosh sahifasida “menu” tugmasi mavjud.

“Менеджер меню” bo‘limi MBT da ishoratlarning turli guruhleri bilan amal bajarish imkonini tug‘diradi. Меню менеджери “Mainmenu” kabi ishoratlar guruhini tahrirlash uchun maxsus yaratilgan. Administrator istalgancha miqdorda guruhlar yaratishi va ularni modullar yordamida saytga chiqarish mumkin.

“Главное меню” moduli yordamida saytga chiqariladigan “Mainmenu” ishoratlar guruhini tahrirlash uchun adminstrativ menyudagi “menu”- “Mainmenu” buyruqlari tanlanadi yoki “Mainmenu” qarshisidagi “Редактировать пункты меню” tugmasi bosiladi.

Menyu menejerida quyidagi tugmalar mavjud: “Публикация” , “Скрыть” , “Пренести” , “Копия” , “Вкорзину” , “Правка” , “Новый” , “Справка”. Yangi ishoratlar qo‘yish uchun ekranning yuqori qismidagi “Новый” tugmasi qo‘llaniladi.

MBT adminstratorning ehtiyojiga bog‘liq ravishda saytning turli ob’ektlari uchun ishoratlar yaratish imkonini beradi. Bular quyidagilar:

-“Влог-категория материалы ”-ishorati bo‘yicha o‘tilganda tanlangan kategoriyaning barcha materiallari foydalanuvchiga chiqariladi.;

- “Влог-материалы раздела”-ishorati bo‘yicha o‘tilganda tanlangan bo‘limning barcha materiallari foydalanuvchiga chiqariladi;

-“Ссылка на материал”ishorati bo‘yicha o‘tilganda tanlangan bo‘limning barcha materiallari foydalanuvchiga chiqariladi;

-“Ссылка на статическую страницу”-ishorati bo‘yicha o‘tilganda tanlangan bo‘limning barcha materiallari foydalanuvchiga chiqariladi;

-“Таблица- материалы категории” sahifadagi tanlangan kategoriyaning barcha materiallari sarlavhalarini o‘z ichiga olgan jadvalni chiqarish imkonini beradi;

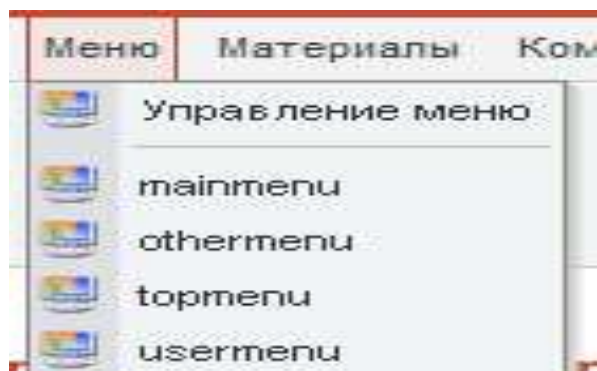
-“ Влог-материалы раздела” sahifadagi tanlangan kategoriyaning barcha materiallari sarlavhalarini o‘z ichiga olgan materialni chiqarish imkonini beradi;

-“Компонент”-komponent ob‘ektiga masalan,bog‘lanish formasiga yoki mehnomaga ishorat qo‘yadi.

Tanlangan ishoratning turi sahifada ma’lumotning ko‘rinishini aniqlab beradi. “Qarshi QU rasmiy veb-sayti” ustida ishlaganda ishoratning uch xil turi qo‘llaniladi. Bular:

“Влог-материалы категории”, “статическая страница” va “Компонент” statik sahifalar sifatida saytning quyidagi bo‘limlari yaratilgan: “Bosh sahifa ”

Statik sahifaga ishoratni menyuga joylashtirish uchun menyu menijirida “Новый” tugmasi bosiladi va oynada “Ссылка статичный материал” buyrug‘i tanlanadi. Bu 2.3.12-rasmda tasvirlangan.

2.3.12-rasm

Adminstratrga yangi oynada mavjud statik sahifalar tanlash taklif etiladi. Bundan tashqari “Имя ссылка”, “Родительский элемент меню”, “Уровень доступа”, “Публикация” maydonlarini to‘ldirish lozim. Boshqa menyu bandi yuqori pog‘ona sifatida ko‘rsatilganda ishorat ushbu menyuning birinchi qismiga aylanadi. Bu 2.3.13-rasmda tasvirlangan.

Bizning misolda “Kafedralar” ishорati fakultetlar menyusining birinchi qismi sifatida keladi.

“Материалы категории” ishорatini menyuga chiqarish uchun menyu menejirida “Новый” tugmasidan foydalaniladi va oynada “Влог-содержание категория” tanlanadi. Tanlash 2.3.14-rasmda tasvirlangan.

Statik sahifalar bilan bo‘lgandagi kabi yangi oynada adminstratir saytida mavjud kategoriyalar ro‘yhatidan tanlash taqdim etiladi. “Joomla!” MBT bir nechta kategoriyadagi materiallarni bitta menyu ishорati bo‘yicha chiqarishga imkon beradi. Bu imkoniyatdan foydalanish uchun ishорat yaratish jarayonida kerakli kategoriyalarni tanlash zarur.

Adminstratr kategoriyanı ko‘rsatishidan tashqari “Имя ссылка”, “Родительский пункт меню”, to‘liq chiqariladigan materiallar miqdori kiritilgan matn ko‘rinishidagi matnlar miqdori; ishотarlar ko‘rinishidagi matnlar miqdorini ko‘rsatish lozim.

Joomla! ning alohida ob'ektiga ishorat qo'yish ham shunga o'xshash bajariladi. Menyu menejerida “Новый” tugmasi bosilgach “Компонент”bandi tanlanadi. Interfeysning bir qismi 2.3.15-rasmda tasvirlangan.

Hosil bo'lgan oynada tizim adminstratri ishorat o'rnatish mumkin bo'lgan komponentlar ro'yhati taqdim etiladi. Bundan tashqari sayt menyusida aks etadigan “Имя ссылка”maydonini to'ldirish lozim.

Menyu menejerining bosh sahifasida barcha ishoratlar shajaraviy tartibda tasvirlangan “Публикация” qo'shib-ajratgichidan foydalanib adminstratr menyusining alohida elementini ko'rinish parametrlarini o'rganish imkoniga ega bo'ladi. Ishoratlarning tartibini o'zgartirish uchun “Порядок”, “Двигать”maydonlaridan foydalanadi. “Менеджер меню”interfeysi 2.3.16-rasmda tasvirlangan.

#	Category Name	Published	Order	Access	Section	Category ID	# Active	# Trash
1	Latest News (Latest)		1	Public	Yangiliklar	1	1	3
2	YANGIYL (YANGIYL)		2	Public	Yangiliklar	54	0	0
3	Tasviriy san'at va muxandislik grafikasi (kafedra mudiri f.n. dotsent F.Ochlov) (Тасвирій сан'ат ва мухандісіл графікасі)		1	Public	Umumta'lim	27	0	0
4	Issiqlik foykasi va energetikasi (kafedra mudiri f.f.d. prof. A.Vardashvili) (Issiqlik foykasi va energetikasi)		2	Public	Umumta'lim	26	0	0
5	Pedagogika (kafedra mudiri p.f.n. dots. A.Sobirov) (Pedagogika)		3	Public	Umumta'lim	25	0	0
6	Umumiy texnika fanlari va mehnat (Kafedra mudiri f.n.f.n. dots G. Kalinov) (Umumiy texnika fanlari va mehnat)		4	Public	Umumta'lim	24	0	0
7	Umumta'lim fakulteti (Umumta'lim fakulteti)		5	Public	Umumta'lim	22	0	0
8	Kashiy ta'lim kafedra mudiri f.n. dots. Y.Sobajonov) (Kashiy ta'lim)		1	Public	Kashiy ta'lim	23	0	0
9	Ekologiya (kafedra mudiri f.n. prof. Tlavva T.T.) (Ekologiya)		1	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	34	0	0
10	Kimyo (kafedra mudiri dotsent Ravzatov N.) (Kimyo)		2	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	33	0	0
11	Geografiya (kafedra mudiri dotsent Erdanov L.E.) (Geografiya)		3	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	32	0	0
12	Zoologiya, agroximiya va agropatoshunoslik (kafedra mudiri dotsent Shukurov R.Sh) (Zoologiya, agroximiya va agropatoshunoslik)		4	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	31	0	0
13	Fiziologiya (kafedra mudiri, b.f.d. prof. Qurbonov S.H. Q.) (Fiziologiya)		5	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	30	0	0
14	Botanika (kafedra mudiri, b.f.d. prof. Mustafizov S.H.) (Botanika)		5	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	29	0	0
15	Kimyobitilgiya fakulteti fakulteti dotsent Davronov Bemol Orziyevich (Kimyobitilgiya fakulteti)		7	Public	Kimyobitilgiya fakulteti	28	0	0
16	Ilmiy pedagogika, psixologiya va metodologiya ta'lim kafedras (Ilmiy pedagogika)		2	Public	Pedagogika va metodologiya fakulteti	43	0	0

2.3.16-rasm

Bosh sahifani to'ldirish

Bosh sahifa har qanday internet-resurslarining tashrif qog'ozi hisoblanadi. Foydalanuvchi bosh sahifani ko'rgandan so'ng unda qolish yoki qolmaslikni hal qiladi. Joomla! MBT bosh sahifani o'zgaruvchan axborot bilan, oson o'zgartiladigan dizayn andozasi bilan ,butun veb-saytning barcha yangi materiallari bilan to'ldirish yaratish imkonini beradi.

Yuqorida ta'kidlagandek, standart vositalar bilan bosh sahifaga faqat ba'zi kategoriya va bo'limlardagi ob'ektlarni joylashtirish mumkin.

Bundan tashqari, ko'pgina veb-resurslar bosh sahida ko'proq o'zgaruvchanlik va interfaollikni ta'minlash uchun axborot materialiga ega qo'shimcha modullardan foydalaniladi.

“Qarshi DU” rasmiy veb-sayti” sayt holida “yangiliklar” bo'limida maxsus “bosh sahifa” yaratilgan bo'lib, u faqat tashkiliy xarakterda bo'lib, undagi materiallar “bosh sahifada” xususiyati belgilanmagan bo'lsa saytga chiqarilmaydi. Bir nechta materiallarni aks ettirish uchun bu materiallarning har birida “На главной странице” sharti bilab belgilangan bo'lishi lozim. Shundan so'ng bu materiallar bosh sahifada ko'rinadi.

Bosh sahifaga chiqariladigan materialni ko'rish uchun administrativ interfeysning 1-sahifadagi “Главная страница” tugmasidan foydalaniladi yoki menyu orqali “Материалы”-“ Материалы на главной” buyrug'i tanlanadi. Bu interfeys 2.3.17-rasmda tasvirlangan.

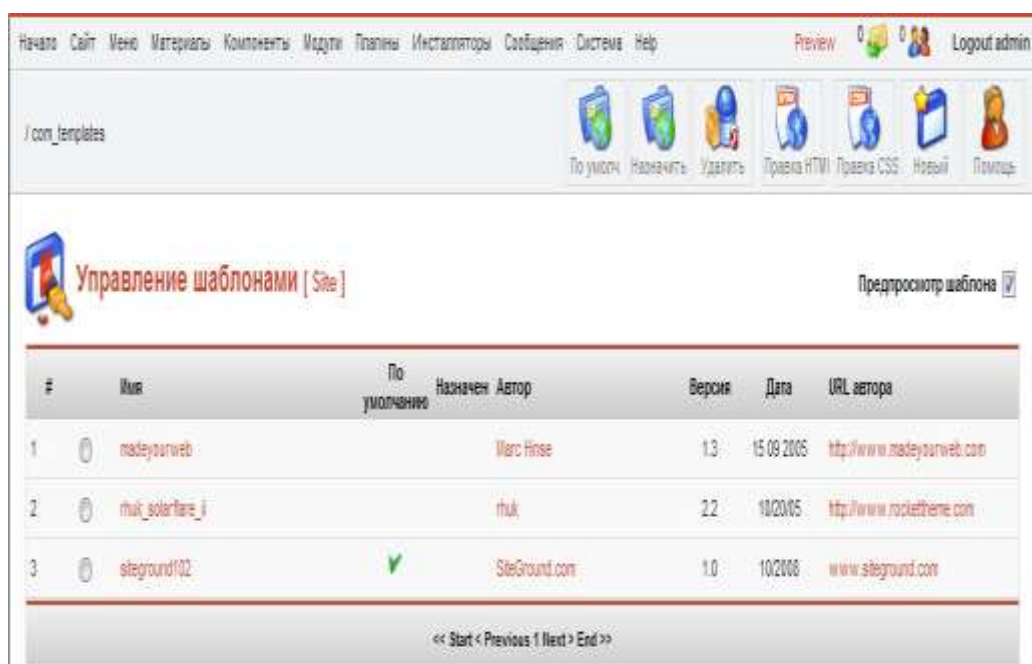
#	Title	Published	Reorder	Order	Access	Section	Category	Author
1	Universitet haqida	☒		1	Public	bosh sahifa	bosh	yashin
2	Kichik biznes va xususiy ta'limiy yil	☒		2	Public	bosh sahifa	bosh	Administrator
3	Yarpiklar	☒		3	Public	Universitet haqida	Universitet haqida	Administrator

2.3.17-rasm

Joomla MBT ga xizmat ko'rsatish

Ko'pincha sayt axborot materuallari bilan to'ldirilganidan so'ng, sahifada modullarning joylashuvi strukturasi yoki veb-saytga ko'rinish berish andozasiga biror bir noaniqliklar aniqlanadi.

Joomla MBT da ko'rinish berishi adminstratirni tanlash,tahrirlash va almashtirish uchun maxsus interfeys “Менеджер шаблонов” mavjud.2.4.1-rasm.

2.4.1-rasm

Bu internetga kirish uchun adminstrativ interfeysidagi “Сайт”-“Шаблоны”-“ Сайт шаблоны” menu buyrug'idan foydaniladi. Andozalar menejeri andozani doimiy deb belgilash imkonini beradi. Bundan tashqari ,saytning har bir sahifasi uchun alohida andoza belgilash mumkin.

MBT da moslangan HTML va CSS muharrirlari mavjud bo'lib, unung yordamida FTP-serverga fizik bog'lanish amalga oshirilmasdan adminstrativ interfeys orqali andoza fayliga o'zgartirish kiritish va qo'llash imkonini beradi. Andozalar muharirining qo'shimcha funksiyasiga “Удаление” va “Создание

нового шаблона” lar kiradi. Bu funksiyalar yordamida mavjud andozani o‘chirish yoki yangi andoza yaratish imkoniyati mavjud.

Joomla! MBT ning ma’lumotlar bazasining infologik moduli B ilovada keltirilgan. Modullarning joylashuvini o‘zgartirish va qo‘shish uchun “Менеджер модулей”dan foydalanamiz. Bu interfeysga kirish uchun “Модули”- “Модули сайта”buyrug‘i tanlanadi. Interfeys 2.4.2-rasmda tasvirlangan.

#	Имя модуля	Опубликован	Изменить порядок	Порядок	Доступ	Позиция	Страницы	ID	Тип
1	Banners	✗		2	Public	banner	Выборочно	13	mod_banners
2	Newsflash	✓		1	Public	header	Все	13	mod_newsflash
3	vcde	✗		1	Public	isset	Выборочно	6	mod_latestnews
4	Акцель меню	✓	✓	1	Public	left	Все	3	mod_mainmenu
5	Reyting	✗	✓	2	Public	left	Все	30	User
6	Планшый веб sahifalar	✓	✓	3	Public	left	Все	2	mod_mainmenu
7	Темак saytlar	✗	✓	4	Public	left	Все	35	User
8	Other Menu	✓	✓	5	Public	left	Все	30	mod_mainmenu
9	Archive	✗	✓	6	Public	left	Her	11	mod_archive

2.4.2-rasm

Ushbu menejer yordamida saytda modulning joylashuvini, uni chop etish, bir nechta modullar aks ettirilganda chop etish navbati parametrlarini o‘zgartirish mumkin. “Публикация” parametri modullari sayt sahifalarida aks ettirishni boshqaradi.

Sayt ishchi holatda bo‘lishi uchun unga xizmat ko‘rsatishda biror bir bo‘lim yoki kategoriyani nomini o‘zgartirishga yoki materiallarni bir kategoriyadan ikkinchisiga o‘tkazishga zarurat tug‘diradi.

MBT administratirga bu imkoniyatlarni oshirish uchun qulay interfeys taqdim etadi.

Bo‘limni yoki kategoriya nomini o‘zgartirish uchun “Менеджер разделов” yoki “Менеджер категорий” ga kirish zarur. Shundan so‘ng,

qiziqtirgan bo‘lim yoki kategoriyani kirib kategoriya nomi;“Kategoriya sarlavhasi ”yoki “Bo‘lim nomi”, “Bo‘lim sarlavhasi”maydonlarini o‘zgartiramiz.

MBT kategoriyani bir bo‘limdan boshqa bo‘limga ko‘chirish imkonini beradi. Bu funksiya boshqa bo‘limlarga o‘tkazilishi lozim bo‘lgan kategoriyalar to‘g‘risiga bayroqcha qo‘yish orqali amalga oshiriladi. Adminstratir “Перенос”- “Ko‘chirish” tugmasini bosadi. Interfeys 2.4.3-rasmda tasvirlangan.

#	Category Name	Published	Order	Access	Section	Category ID	# Active	# Trash
1	Latest News (Latest)		1	Public	Yangiliklar	1	1	3
2	YANGIYL (YANGIYL)		2	Public	Yangiliklar	54	0	0
3	Tasviriy sariel va muhandislik grafikasi (Kafedra mudiri f.n. dotsent F.Ochlov) (Tasviriy sariel va muhandislik grafikasi)		1	Public	Uruntexnika	27	0	0
4	Issiqlik fizikasi va energetikasi (Kafedra mudiri f.d. prof. A.Vardiasvili) (Issiqlik fizikasi va energetikasi)		2	Public	Uruntexnika	26	0	0
5	Pedagogika (Kafedra mudiri f.n. dots. A.Saxibov) (Pedagogika)		3	Public	Uruntexnika	25	0	0
6	Umumiy texnika fanlari va mehnat (Kafedra mudiri F.n.F.n. dots G. Xalnov) (Umumiy texnika fanlari va mehnat)		4	Public	Uruntexnika	24	0	0
7	Uruntexnika fakulteti (Uruntexnika fakulteti)		5	Public	Uruntexnika	22	0	0

2.4.3-rasm

Materiallarni bir kategoriyadan boshqa kategoriyaga ko‘chirish ham shu tariqa bajariladi. Materiallarni ko‘chirish interfeysi 2.4.4-rasmda tasvirlangan. Menejerda ko‘chirish uchun mo‘ljallangan maqolalarni tanlagandan so‘ng “Перенос” tugmasi bosiladi. So‘ng adminstratir ushbu materiallas uchun yangi kategoriyani tanlash taklif etadi.

Sayt menyusi foydalanuvchilar yo‘nalishni aniqlash uchun o‘rnatilgan ko‘rsatkichlardir. Foydalanuvchi o‘zi uchun zarur bo‘lgan axborotni topish dolzarb,to‘g‘ri tuzilgan va foydalanishda qulay menyuga bog‘liq.

Joomla! MBT ishoratlar bilan samarali ishlash,turli elementlar yaratish ,aks ettirishda ko‘rinish parametrlarini o‘zgartirish ,bitta sahifada bir nechta menyu yaratish imkonini beradi.

Menyuni tahrirlash uchun “Менеджер меню” vositasidan foydalaniladi. Unga kirish uchun adminstrativ interfeysining bosh sahifasi “Меню” tugmasi bosiladi.

Меню muharriri turli elementlarni “Ko‘chirish”, “O‘chirish”, “Nusxalash”, “Chop etish”, “Yaratish”, “To‘g‘rilash” imkonini beradi. Masalan, biror kategoriya ishoratni o‘chirmasdan o‘zgartirish imkonini beradi. Buning uchun kerakli ishorat tanlanib “Категория” maydonida yangi qiymat tanlanadi.

Меню elementlarini ko‘chirish yozuv va kategoriyalarni ko‘chirishga o‘xshash istalgan vaqtda adminstrativ istalgan menu bandini ko‘chirib tashlamasdan aks ettirishni ta‘qiqlab qo‘yish mumkin. Shu tariqa texnik ishlar olib borilayotgan bo‘limlarni begona ko‘zlardan yashirish mumkin.

Joomla! MBT da menu menejerining asosiy funksiyalaridan biri saytning alohida sahifada ishoratlarni chop etilishini cheklash hisoblanadi. MBT imkoniyatlari biror bir ishoratlar yoki ishoratlar guruhini qaysi sahifada aks ettirish, qaysilarida aks ettirmaslik imkonini beradi.

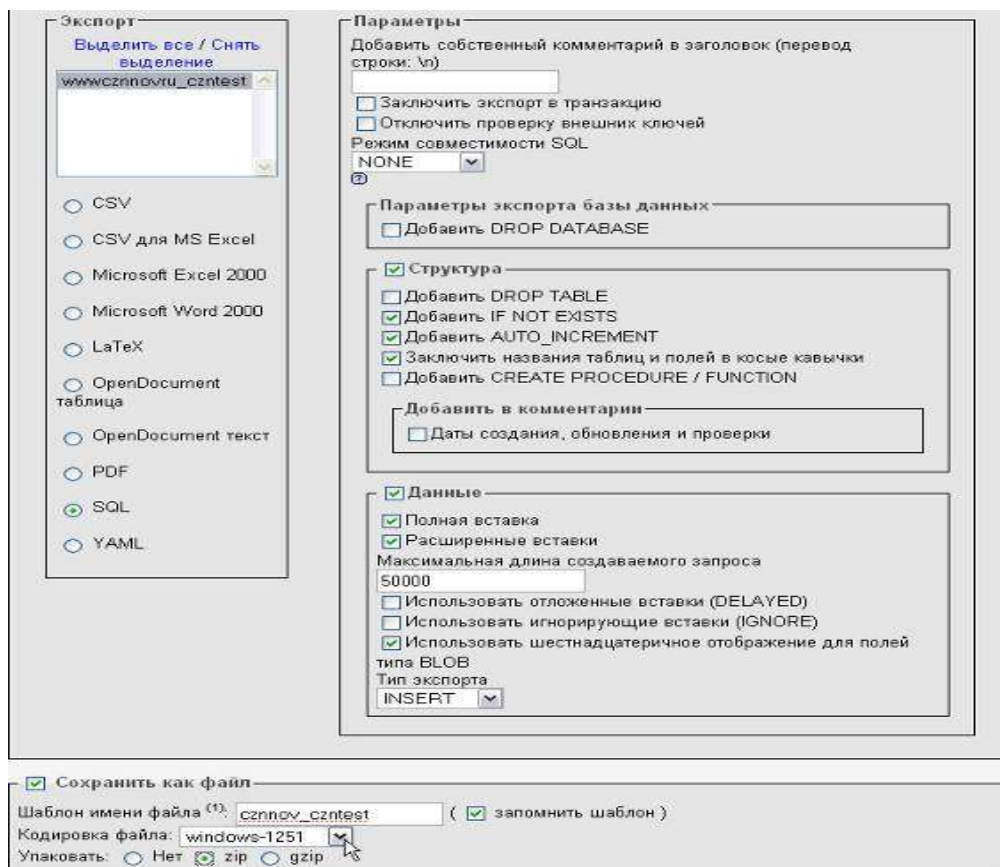
Shunga o‘xshash cheklovlar foydalanuvchilar guruhi uchun ham mavjud bo‘lib, ular uchun adminstrativ menu elementlarining ayrimlariga ruxsat berish imkoniyatini o‘rnatadi.

Sayt muharrirlari va mualliflari materialni chop etish muammosiga deyarli har kuni duch kelishadi. MBT nafaqat yangi materialni qulay grafik muharrir yordamida chop etish imkonini beradi, balki tizimda mavjud materialni tahrirlash, o‘chirish, nusxalash va ko‘chirish imkonini beradi. Bu amallarning barchasini statik materiallar uchun ham, biror kategoriya va bo‘limlarda joylashgan materiallar uchun ham bajarish mumkin. Zarur material tanlangandan so‘ng adminstrativ materialni yaratish interfeysini takrorlaydigan interfeysga o‘tadi. Yagona farqi shundaki, “sarlavha”, “kiritiluvchi matn”, “to‘liq matn” ning mavjudligidadir. Barcha birlamchi muharrir funksiyalarini tahrirlashda ham foydalanish mumkin. Yozuvning bo‘lim va kategoriyasini

o'zgartirish mumkin. Barcha zarur ko'rinish berish imkoniyatlari mavjud. Tahrirlash tugagandan so'ng, saqlash tugmasi bosiladi. Shu tariqa "Материалы"- "Статичные материалы" menyusi orqali hech qaysi bo'lim yoki kategoriyaga taaluqli bo'lmagan statik sahifalarni tahrirlash mumkin.

Rezerv nusxalash veb-resursni ma'lumotlarni yo'qotib qo'yishni xavfsizligini ta'minlash imkonini beradi. Dastur xatoligi yuz berganda, ma'lumot o'g'irlanganda yoki yo'qotilgandan ham rezerv nusxalash ma'lumotlar bazasini va MBT fayllarini so'ngi ishchi holatida tiklash imkonini beradi. MBT da fayllarni rezerv nusxalash uchun "Joomla Explorer" komponenti mavjud. Komponentga kirish uchun menyudan "Компоненты"- "Joomla Explorer" buyruqlari ketma-ket tanlanadi. Komponent tashqi ko'rinishi 2.4.6-rasmda tasvirlangan. Komponent fayllarni nusxalash, tahrirlash, ko'chirish, o'chirish, qayta nomlash, ruxsat berishni o'zgartirish, arxivlash bo'yicha keng imkoniyatlarga ega MBT ning rezerv nusxasini yaratish uchun "ntdocs" papkasiga o'rnatiladi va "Архивировать" tugmasi bosiladi. Ochilgan oynada administrativ fayl nomini va arxiv turini ko'rsatadi. Fayllar arxivini yaratishning grafik interfeysi 2.4.7-rasmda tasvirlangan.

Arxiv yaratilgandan so'ng uning ichida sayt strukturaning butun fayl tizimi joylashadi. MBT da fayllar barcha funksiyalarning bajarilishini ta'minlaydi, biroq veb- saytning ma'nolarga ega bo'lmaydi. Barcha materiallar va sozlanmalar MySQL ma'lumotlar bazasida saqlanadi MB ni rezerv nusxalashni ta'minlash uchun "PHP My Admin" dasturi qo'llaniladi. "PHP My Admin" bilan ishlash uchun <https://phpmyadmin.bc.ru> saytida foydalanuvchi nomi va parametirini kiritish zarur. Bu ish amalga oshirilgandan so'ng, "Экспорт" tugmasi bosiladi Hosil bo'lgan oynada www.kasu.uz ma'lumotlar bazasi tanlanadi, "Сохранить как файл" bandi belgilanadi, ma'lumotlar bazasi kodirofikasi "Windows-1251" o'rnatiladi, arxiv turi - "zip" deb ko'rsatiladi va "ok" tugmasi bosiladi. MB ni eksport qilish 2.4.8.-rasmda tasvirlangan.

Rezerv nushtan tiklash odatda ma'lumotlar bazasi nushasini ekport qilish va uning joriy holatini qayta yozish yo'li bilan amalgam oshiriladi. Tizim fayllarini tiklashni qo'llash ma'lumotlar bazasini tiklashga nisbatan kamroq o'tkaziladi. MB larini tiklash "Php my admin " orqali amalgam oshiriladi. Dastur MySQL serveri MB ni boshqarish uchun mo'ljallangan. Boshqarish deganda MB ni, uning jadvallarini va yozuvlarini yaratish, o'chirish, tahrirlash tushuniladi. Chetki SQL kodni bajarish imkoni mavjud. Rezerv nushtadagi ma'lumotlarni import qilish oldidan joriy MB ni tozalab tashlash zarur. Dasturning bosh sahifada MBT tomonidan foydanilayotgan MB ni tanlash lozim. Bizning holda bu www.kasu.uz bo'ladi MB ning har bir jadvali belgilab chiqilishi lozim. Buning uchun "Отмететь все" bandidan foydalanish mumkin. Shundan so'ng, "с отмеченными:"-"удалить " amali tanlanadi.jadvalni o'chirishga misol 2. 4.9 – rasmda tasvirlangan

☒	jos_poll_menu					0	MyISAM	cp1251_general_ci	1.0 KB	-		
☒	jos_sections					3	MyISAM	cp1251_general_ci	8.8 KB	-		
☒	jos_session					2	MyISAM	cp1251_general_ci	8.8 KB	164 Байт		
☒	jos_stats_agents					0	MyISAM	cp1251_general_ci	1.0 KB	-		
☒	jos_templates_menu					4	MyISAM	cp1251_general_ci	2.1 KB	-		
☒	jos_template_positions					27	MyISAM	cp1251_general_ci	2.8 KB	-		
☒	jos_users					1	MyISAM	cp1251_general_ci	4.4 KB	164 Байт		
☒	jos_usertypes					7	MyISAM	cp1251_general_ci	2.1 KB	-		
☒	jos_weblinks					0	MyISAM	cp1251_general_ci	1.0 KB	-		
Таблиц: 37							Всего:	238	MyISAM	utf8_general_ci	404.2 KB	2.8 KB

↑ Отметить все / Снять выделение / Отметить требующие оптимизации

Версия для печати | Словарь данных

Состояние: 37 таблиц в базе данных Joomla! 1.5.23

2. 4.9 – rasm

Barcha jadvallar o‘chirilgandan so‘ng, “Импорт” tugmasi bosiladi. Bunda ma‘lumotlar bazasining so‘ngi ko‘chirilgan nusxasi va “Windows-1251” kodirovkasi ko‘rsatilgan bo‘lib OK tugmasi bosiladi.

MBT ni o‘rnatilgandan va sozlangandan so‘ng veb-resursni ruxsat etilmagan tashriflardan va hakerlar hujumidan himoyalash usullari haqida savol tug‘iladi. Hozirgi vaqtda sayt biror tashkilot infratuzulmasining birinchi qismi sanaladi. Shuningdek sayt tashkilotning reklamasi, logotini kabi vazifalarni bajaradi. Buzilgan sayt-kompaniyaning imijida bo‘lgan zarba deb hisoblanadi. Masalan, birjalarning saytlaridan axborotning chiqib ketishi aksiyalarning ko‘rinishlarini o‘zgarishiga sabab bo‘ldi. Xavfsizlik choralarini ko‘rish uchun MBT asosida ishlaydigan ixtiyoriy sayt uchun potensial xavf-xatar ro‘yhatini tuzib olamiz:

-SQL-inyeksiya (ma‘lumotlarga ko‘ra internet tarmog‘idagi har ikkinchi sayt SQL xavfiga duchor bo‘lmoqda);

-MBT kataloglarida yozish uchun ruxsat berishni boshqarishning yo‘qligi;

-MBT dastur kodi butunligini nazoratini ta‘minlovchi mexanizmning yo‘qligi;

-adminstratirlash paneliga kirish parolining standart parol ekanligi;

-istalgan IP dan adminstrativ interfeysga kirish mumkinligi;

- mazmunni almashtirish mumkinligi;
- saytlarora senariylarning bajarilishi (xss);
- buferning to‘lib qolishi;
- xizmat ko‘rsatishda nosozlik;
- MBT bilan bitta serverda joylashgan begona veb dasturlarning buzilishi’
- MBT ma‘lumotlar bazasining buzilishi

Xavf-xatar ro‘yhati shunchalik kattaki, barcha choralarni ko‘rishning iloji yo‘q, chunki ixtiyoriy dasturiy mahsulot kamchiliklarga ega. Yuqori darajali himoyalanganlikni ta‘minlash uchun bir qator xavfsizlik choralarni ko‘rish lozim:

- axborot muhitini ayditi (server, OS, ruhsat uchun huquqlarning taqsimi);
- veb dastur ayditi
- dasturiy kod butunligini nazorat qilish;
- loyihani doimiy monitoringi;
- fayllar tizimini va MB ni kunlik rezerv nushtalash;
- barcha veb dasturlar uchun yagona avtorizatsiya tizimi;
- axborotni uzatishda shifrlash imkoniyati;
- avtorizatsiyaga qayta-qayta bo‘lgan urinishlarni va boshqa buzish urinishlarini ro‘yhatga olib borish;
- saytga hujum qilinganda tizimning faol qarshiligini sozlash;
- foydalanuvchilar o‘rtasida ruxsatning cheklovi;

“Qarshi DU rasmiy veb-sayti ”va boshqa veb loyihalarda bu muommalarni o‘rganish jarayonida MBT xavfsizligining choralari ta‘minlash bo‘yicha choralar ko‘rildi.

Yuqorida sanab o‘tilgan imkoniyatlardan ko‘pchiligi zamonaviy MBT larda qo‘llanilgan. Veb-saytning ishlashini ta‘minlab turishda foydalanilgan MBT,Apache veb-serveri, ma‘lumotlar bazasi serveri va boshqarish doimiy ravishda yangi versiyalari bilan almashtirib turish kamchiliklarni kamayishga olib keldi.

Asosiysi,shuningdek veb dasturning xavfsizligini amalga oshirishning eng samarali usuli MBT ning adminstrativ resurslarga, ma‘lumotlar bazasiga va butun serverga ruxsat berish imkoniyatining minimallashtirish hisoblanadi.

MBTlarning qiyosiy tahlili

Ushbu BMI da ko‘rib chiqilgan MBT GPL litsenziyasi asosida bepul tarqatiladigan MBT hisoblanadi. Buning o‘ziga xos yutuq va kamchiliklari mavjud. Bir tomondan ochiq dastur kodi bilan ishlab chiqaruvchilar bilan aloqaga kirishmasdan MBT elementlarni oxiriga etkazish,o‘zgartirish qo‘shish imkonini beradi. Boshqa tomondan yomon niyatlilarga dasturni to‘liq o‘rganib chiqib kamchiliklarni aniqlashga imkon beradi. Xavfsizlik tomonidan adminstrativ interfeysga ruxsat berish imkoniyatining moslangan imkoniyatlari,axborot materiallarining tekshirish vositaning mavjudligi,foydalanuvchilar o‘rtasida adminstrativ huquqlarning taqsimlashning o‘ta moslashuvchanligiga ko‘ra “Wordpress”himoyaviyroq hisoblanadi.Joomla! MBT ko‘proq kamchiliklarga ega bo‘lib,doimiy ravishda ishlab chiqaruvchilar tomonidanyamash ishlari olib borilmoqda. Hozirgi vaqtda 1.6 versiyasi ma‘qul hisoblanadi.

Qulayligi va funkcionalligi jihatidan ikkala tizim o‘zlarining yaxshi tomonlarini namoyish qilishdi. Ularning har biri saytning alohida sinflari uchun mo‘ljallangan. Joomla! ko‘proq buyurtmachilar uchun tanishtiruv vazifasini

bajaruvchi standart loyihalar uchun mo'ljallangan. Wordpress Joomla! barcha vazifasini bajarish bilan birga bir vaqtda ko'plab mualliflar bilan ishlash imkoniyati, sozlash va kengaytirishda moslashuvchanroq hisoblanadi.

Foydalanuvchi nuqtau nazaridan qaralganda ikkala tizim ham sahifalarni ko'rish va ma'lumot olishda juda ham qulay hisoblanadi. Joomla! da saytlarni generatsiya qilish vaqti o'zlarining Wordpressnikiga nisbatan kattaroq hisoblanadi.

Ikkala tizim ham yozuvlarni yaratish, tahrirlash va o'chirish; tizimning ichki parametrlarini va ko'rinish berish shakllarini boshqarish; kengaytmalarni qo'shish va foydalanuvchilar bilan amallar bajarishda foydalanilgan adminstrativ interfeysga ega. Wordpress nisbatan foydalanisgda qulay va oson o'zgaradigan adminstrativ panelga ega.

Tizim resurslarini sarfidan kelib chiqsak- Wordpress ko'proq resurs talab qiladi. Server TXQ (OZU)ga bo'lgan yuklama o'rnatilgan qo'shimcha modullarga qarab 50-120 mb ni tashkil qiladi. Joomla! dan foydalanganda yuklama 20-40 MB ni tashkil qiladi.

Ikkala tizimda ham ko'rinish andozalaribilan ishlash yuqori darajada tashkil qilingan. Ikkalasi ham shablon kodini administrator interfeysidan o'zgartirish imkonini beradi. Wordpress moslashuvchan vositalarga va ichki operatorlarga ega bo'lganligi sababli saytga interfaol elementlarni hech qanday cheklovlarsiz qo'shish imkonini beradi. Shablon strukturasi ixtiyoriy PHP kodni bajarish imkoni mavjud.

Ishlab chiqarish va foydalanishga kiritishda ikkala tizim ham o'zining yuqori darajasini namoyish qildi. Funksional imkoniyatlari batavsil o'rgangandan so'ng, tizimlar turli darajadagi va sinfdagi saytlar uchun mo'ljallanganligi haqida xulosa chiqarish mumkin. Ikkala tizim ham tipik veb-saytlarni yaratishga qodir. Internet hamjamiyatlar yoki yirik media-loyihalarni tashkil qilishda Wordpress yoki undanda jiddiyroq tizimlardan foydalanilgan

ma'qul. Reklama va axborot saytlari uchun hamda sutkasiga 5000 dan kam tashriflarga ega saytlar uchun Joomla! MBT to'g'ri keladi.

ADABIYOTLAR

1. Колисниченко Денис Николаевич Joomla! 1.5. Руководство пользователя. — М.: «Диалектика», 2009. — С. 224. — ISBN 978-5-8459-1509-2

2. Хаген Граф Создание веб-сайтов с помощью Joomla! 1.5 = Building Websites with Joomla! 1.5. — М.: «Вильямс», 2009. — С. 304. — ISBN 978-5-8459-1506-1

3. Бэрри Норт Joomla! Практическое руководство = Building a Successful Joomla! Powered Website. — М.: «Символ-Плюс», 2008. — С. 448. — ISBN 978-5-93286-117-2

4. Дэн Рамел Joomla! Самоучитель = Beginning Joomla! From Novice to Professional. — Санкт-Петербург: «БХВ-Петербург», 2008. — С. 448. — ISBN 978-5-9775-0285-6